

Landelijke interieurwacht

een publieke zaak?



.....

"De ondersteuning die wij van Monumentenwacht krijgen voor de
buitenkant, zouden we ook voor de binnenkant moeten hebben.
Een Interieurwacht kan je wijzen op waardevolle elementen, die je soms zelf niet ziet,
en aangeven hoe zij het best bewaard kunnen worden."

André Faas

rentmeester stichting Overduin

.....

Landelijke interieurwacht

een publieke zaak?

Ontvangstvertrek in het Academieggebouw van de Universiteit Utrecht, met een uit de senaatskamer afkomstige schouw met een geschilderd schoorsteenstuk uit 1694 (rijksmonumentnr. 514264).



“Monumentenzorg gaat over meer dan alleen gevels: de interieurs achter die gevels zijn vaak minstens zo belangrijk. Maar omdat een interieur in veel gevallen letterlijk verborgen is, is het extra kwetsbaar. Daarom juich ik de komst van een Interieurwacht toe.”

Wim Eggenkamp
Rijksadviseur voor het Cultureel Erfgoed



Inhoud

Samenvatting	4
Van Monumentenwacht naar Erfgoedwacht?	6
Het belang van Interieurwacht voor de Modernisering Monumentenzorg	10
Wachters voor het interieur	12
<i>Definities en betrokken instellingen</i>	12
<i>Adequate bescherming</i>	13
<i>Integrale in plaats van objectgerichte benadering</i>	15
<i>Waardegerelateerde conservering</i>	15
<i>Interieurwachters in Noord-Brabant en Limburg</i>	15
<i>De Vlaamse 'Monumentenwacht interieur'</i>	16
<i>Andere marktpartijen</i>	16
Voorstel landelijke Interieurwacht	18
<i>Centrale interieurcoördinator</i>	18
<i>Interieurwachters</i>	20
<i>De inpassing puntsgewijs</i>	20
De vraag blijft onverminderd groot	22
Interieurwacht voor het erfgoed	24
Locatieverslagen	27
<i>Dagelijks dilemma's. Huis der Provincie te Arnhem</i>	28
<i>Over waarden, risico's, beestjes en schade. Koopmanshuis</i>	
<i>De Vergulde Ster te Amsterdam</i>	32
<i>Godsdienststrijd resulteert in uniek cultuurhistorisch ensemble. Librije en</i>	
<i>Walburgiskerk te Zutphen</i>	36
<i>Een waardevol allegaartje. Boerderij op buitenplaats Overduin bij Oostkapelle</i>	40
<i>Beginnen met een duurzame visie. Kasteel Nijenrode te Breukelen</i>	44
<i>Sprokkelen om goudleer te redden. Burgerweeshuis te Zierikzee</i>	48
<i>Vóór alles behoefte aan overzicht. Beurs van Berlage te Amsterdam</i>	52
<i>Ook na de bloei behoudenswaard. Sint Gertrudiskerk te Utrecht</i>	56
Tevredenheidsonderzoek	60
Werkzaamheden van Interieurwacht Noord-Brabant	63
Interventies ter plaatse door de Vlaamse 'Monumentenwacht interieur'	64
Belangrijkste werkzaamheden van de adviseur interieur Vlaanderen	66
Kostenraming	67
Literatuur	67
Colofon	68

Samenvatting

Sinds 2006 kent Monumentenwacht Noord-Brabant een interieurwachter. In Vlaanderen bestaat dit specialisme al sinds 1997 en inmiddels zijn daar tien interieurwachters werkzaam. Het Vlaamse model heeft voor Brabant als voorbeeld gediend en blijkt ook hier uitstekend te werken: de Brabantse interieurwachter heeft zijn meerwaarde ruimschoots bewezen. Vanwege dit succes is per 1 augustus 2010 ook in Limburg een interieurwachter aangesteld.

Monumentenwacht Nederland wil dit succesproduct nu ook in de andere provincies promoten. Zij ziet daarbij ook een rol voor zichzelf. Net als bij de zuiderburen, wil ze als koepelorganisatie een centrale interieurcoördinator aanstellen. Voor de uitbouw en invulling van het netwerk van interieurwachters zal deze persoon een belangrijke coördinerende rol gaan vervullen.

De laatste jaren neemt de aandacht voor interieurs in de erfgoedsector sterk toe. Dit wordt ongetwijfeld mede veroorzaakt door de grote publieke belangstelling voor de interieurs van kerken, kastelen, woonhuismusea, overheids- en nutsgebouwen. In de toeristensector is deze interesse alom bekend en ze blijkt bijvoorbeeld ook duidelijk bij de Open Monumentendagen.

Alle betrokkenen zijn het erover eens dat de instandhouding van interieurs en interieurenssembles substantieel bevordert en sterk verbeterd kan worden door de oprichting van een landelijk dekkend netwerk van interieurwachters. Door achterstallig onderhoud, een onoordeelkundige aanpak, inadequate adviezen, gebrek aan kennis en het ontbreken van systematische monitoring van de fysieke toestand, de conditie en de klimaatomstandigheden, ontstaat vaak onnodig veel, en soms zelfs onherstelbare schade aan dit belangrijke onderdeel van het Nederlands erfgoed. Voor de meeste eigenaren en beheerders is de kennis over een goede omgang met en een verantwoord onderhoud van het interieur door de vele materialen en technieken lastig en niet zelden te complex om zelf te beheersen. Het is daarom in het publiek belang dat de belangrijke monumenten hierin worden ondersteund, zoals dat voor

de buitenkant van het gebouw al decennia gebeurt door de reguliere monumentenwachters. De gewenste wachters voor het interieur zijn hiervoor de oplossing.

Het is de ambitie van Monumentenwacht Nederland om de verschillende provincies te stimuleren bij hun eigen monumentenwachtorganisatie een interieurspecialist onder te brengen. Monumentenwachters zijn een welhaast onmisbare factor in het Nederlandse erfgoedstelsel. Ze bewaken continu de instandhouding van de door hen gemonitorde monumenten en garanderen optimaal behoud van deze objecten. Daarbij staat winstbejag niet voorop; duurzaamheid en kwaliteit van de advisering daarentegen wel. Mede daarom pleit alles ervoor de interieurwachters te koppelen aan de provinciale monumentenwachters.

Het beoogde netwerk van interieurwachters zal direct van nut zijn voor individuele monumenteigenaren, koepelorganisaties en de betrokken overheden die gezamenlijk de taak hebben om monumenten voor de toekomstige generaties te behouden. Het publieke belang van een goede omgang met de binnenzijde van monumenten is beduidend groter dan op het eerste gezicht wellicht lijkt. Niet alleen is de binnenzijde een integraal onderdeel van onze monumenten, de gebruiksmogelijkheden van deze gebouwen worden met name ook bepaald door de ruimtelijke indeling en structuur aan de binnenzijde. Het interieur is in dat opzicht zeker zo dominant als de buitenzijde. Bovendien overtreffen de aankleding en detaillering van de binnenzijde in menig geval de vormgeving en uitvoering van het exterieur. De erfgoedwaarde van een monument wordt mede, en soms zelf in hoge mate bepaald door het interieur.

Het maatschappelijk bewustzijn van de waarde van ons nationale erfgoed zal zonder twijfel worden vergroot door de kennis en ervaring van interieurwachters ook aan het grote publiek aan te bieden. Het verhaal achter de vele interieurs, interieuronderdelen, hun materialen en technieken is, samen met de kennis hoe daarmee om te gaan, buitengewoon boeiend. Een zorgvuldige omgang met en een professionele behandeling van ons kwetsbare monumentale erfgoed, ook aan de binnenzijde, dient ontegenzeggelijk het algemeen belang.



De Stadhouderskamer in het Binnenhofcomplex te Den Haag uit omstreeks 1789-1790. De schilderijen zijn gemaakt door Antoine Plateau uit Brussel, de wandtapijten door de Doornikse tapijtweverij Piatt Le Febvre et Fils (rijksmonumentnr. 17471).

.....

“De noodzaak van een goed beheer en behoud van historische interieurs kan niet vaak genoeg worden benadrukt. De Interieurwacht kan hierbij een belangrijke rol vervullen vanuit de publieke verantwoordelijkheid voor ons erfgoed.”

Esther Agricola
directeur Bureau Monumenten & Archeologie Amsterdam

.....

Van Monumentenwacht naar Erfgoedwacht?

De belangstelling voor historische interieurs neemt de laatste tijd fors toe. Naar mijn mening volkomen terecht! Het gaat hier namelijk om een karakteristiek en waardevol onderdeel van ons erfgoed dat we te lang uit het oog zijn verloren. Pas nu experts en publiek de historische binnenruimtes geleidelijk herontdekken, dringt tot ons door wat een enorme cultuurhistorische rijkdom zij in hun veelzijdigheid vertegenwoordigen.

Fred Vos, directeur Monumentenwacht Nederland



Interieurs tonen, vaak nog beter dan exterieurs, hoe generaties voor ons hebben gewoond, gedacht, geleefd. Daardoor wordt de geschiedenis, maar ook ons eigen leven vaak beter begrijpbaar. Het is daarom zaak dit bijzondere onderdeel van ons erfgoed optimaal te beschermen. Vooral ook omdat het in veel gevallen erg kwetsbaar is.

Wat dat betreft is het verheugend dat de beleidsbrief over de Modernisering van de Monumentenzorg het initiatief van een Interieurwacht steunt: *"Interieurs vormen een kwetsbaar onderdeel van de monumentenzorg. Het betreft de inwendige structuur en de afwerking van de binnenschil van het gebouwde erfgoed. Dat betekent dat de zorg voor dit erfgoed privacygevoelig is. Meer nog dan bij de buitenkant van het erfgoed is de positie van de eigenaar doorslaggevend bij de zorg voor cultuurhistorisch waardevolle interieurs. Het initiatief van verschillende provincies om te werken met een Interieurwacht sluit hier ook bij aan. Ik wil bezien op welke wijze een verbreding kan worden gegeven aan dit initiatief."*

Deze notitie is door de Tweede Kamer aanvaard, de genoemde verbreding begint zich af te tekenen. Nadat Monumentenwacht Noord-Brabant ruim vier jaar geleden een interieurspecialist in dienst nam, is onlangs ook bij Monumentenwacht Limburg een interieurwachter aan de slag is gegaan. Inmiddels zet Monumentenwacht Nederland zich in (onder meer door deze publicatie en het gelijknamige symposium) om een landelijk netwerk van

interieurwachters op te bouwen. De reden van deze inspanningen is simpel: de ervaringen uit Noord-Brabant en Vlaanderen, waar al veertien jaar interieurwachters actief zijn, wijzen uit dat dit inspectie- en advieswerk onmiskenbaar bijdraagt aan een efficiënte bescherming van historische interieurs.

Het denken over een Interieurwacht begon voor mij vanuit een zakelijke overweging. We kennen al heel lang de traditionele Monumentenwacht voor wat ik gemakshalve maar noem 'de buitenkant' van monumentale gebouwen, en de Archeologische monumentenwacht voor het erfgoed 'onder de grond'. Sinds kort beschikken we ook over een Groene monumentenwacht voor 'de omgeving' van monumentale objecten. Wat ligt er dan meer voor de hand om voor de nog niet gedekte 'binnenkant' van de gebouwen een Interieurwacht in het leven te roepen? Daarmee kunnen we een compleet geheel creëren: een eenheid van organisaties met dezelfde kwaliteit en doelstelling onder dezelfde paraplu. De ontwikkeling van Monumentenwacht naar Erfgoedwacht - want dat lijkt me een voor de hand liggende nieuwe naam - past bovendien uitstekend in de steeds nadrukkelijker gewenste integrale benadering van de erfgoedzorg.

Ik gaf al even aan dat de term 'historische interieurs' een veelheid van bijzondere binnenruimtes omvat. In allerhande bouwwerken in ons land zijn heel verschillende vertrekken te vinden van nationale en zelfs internationale betekenis. Ik denk aan kastelen, kerken, koopmanshuizen, villa's en overheidsgebouwen, zoals gemeente- en provinciehuizen. Maar ook aan eenvoudige woonhuizen, boerderijen, een winkel, een school of een bedrijf. Soms is ook het casco goed bewaard gebleven, waardoor de waarden van 'binnenkant' en 'buitenkant' elkaar versterken. In dat geval is het cultuurhistorisch belang - én de noodzaak om het ensemble in stand te houden - nog groter. Laten we daarom oog hebben en houden voor de schoonheid, de gaafheid, de zeldzaamheid of de representativiteit van deze interieurs als nationaal, provinciaal of lokaal erfgoed. Eventueel in wording. Laten we die vaak unieke kwaliteiten koesteren als zichtbare getuigen van een rijk en gezamenlijk cultureel verleden.

Vanuit deze historische aspecten kom ik vanzelf bij ‘de verhalen’. Want mét onze zorg voor zowel de buiten- als de binnenzijde van monumenten dragen we ook in belangrijke mate bij aan het levend en ‘voorstelbaar’ houden van de talloze herinneringen en geschiedenissen die met deze gebouwen zijn verbonden. Je kunt daarbij denken aan klassiekers, zoals de ontsnapping van Hugo de Groot per boekenkist uit Slot Loevestein. Wie het kasteel ooit heeft bezocht, kan zich - dankzij het voortbestaan van dit imposante bouwwerk en wellicht een goed ingevoerde gids - een levendig beeld vormen van wat zich daar op 22 maart 1621 moet hebben afgespeeld. Maar er zijn duizend keer meer veel minder bekende verhalen die, zeker voor de bewoners van een bepaalde stad, streek of straat, minstens zo interessant of indrukwekkend zijn. Of voor mensen van een bepaalde generatie. Daarom denk ik bij ‘de verhalen’ aan veel meer dan de alom bekende highlights.

Enkele jaren geleden bezocht ik bij toeval de bovenwoning van mijn grootouders. Op de begane grond bevond zich nog altijd de winkel, zij het in gemoderniseerde vorm. De voormalige woonverdieping werd gebruikt als opslagruimte. Hierdoor was het onroerende deel van het interieur, zo’n dertig jaar nadat ik er voor het laatst was geweest, nog grotendeels intact. Als je door de opgeslagen voorraden heen keek, kwam het verleden weer tot leven. Het meest aangripend was het het weerzien met het granieten aanrechtje. Wat was het klein! In gedachten zag ik weer het petroleumstel erop staan. Ik kon de geur bijna ruiken. Nu, anno 2010, denk ik: ook dit karakteristieke stukje volks-cultuur, dat voor zovelen van mijn generatie zo herkenbaar is, verdient het om te worden behouden. Het moet zichtbaar blijven! Zodat we het leven van onze voorouders kunnen delen met onze kinderen en kleinkinderen. U merkt het: de zakelijkheid van het begin heeft stevige bijval gekregen van de emotie. Ik betreur dat geenszins. Het sterkt mij slechts in mijn overtuiging dat die landelijk actieve Interieurwacht er moet komen.

Natuurlijk zijn de exclusieve, destijds al kostbare interieurs nog altijd waardevol en zeer behoudenswaard. Maar de interieurwachters die ik ken, wijzen ook op het belang om representatieve voorbeelden van meer eenvoudige, maar wel karakteristieke interieurs voor verval te behoeden. Ik sluit me daar graag bij aan. Na verloop van tijd wordt immers ook het alledaagse bijzonder. Wie herinnert zich niet de opkamer? Het blijkt een redelijk uniek Nederlands verschijnsel. Of de ‘mooie kamer’ van je overgrootouders, waar je stiekem even om het hoekje keek? Zitten deed je er nooit...

Interieurwachters zijn de deskundigen bij uitstek die eigenaren en beheerders op het spoor kunnen zetten naar de juiste conserveringsmaatregelen. Ze zijn bedreven in een tijdige signalering van (zich aankondigende) schade en kennen de optimale condities voor een verantwoorde instandhouding. Ze zijn generalist en specialist tegelijk: ze beschikken over een zeer brede kennis van stijlen, materialen, technieken en schadebeelden, maar hebben zich gespecialiseerd in het prioriteren van beheer- en behoudsmaatregelen, rekening houdend met de mogelijkheden van het gebouw en de eigenaar of beheerder.

.....

“Eigenaren krijgen een kans hun interieur te herontdekken. Dankzij professionele interieurwachters groeit het bewustzijn van de waarde, maar ook van de gebreken van het interieur. Hierdoor draagt een Interieurwacht proactief bij aan het behoud van het cultureel erfgoed.”

Leila d’Ansembourg

ambassadrice van het project Kasteelinterieurs van Monumentenwacht Limburg

.....

Deze publicatie pleit voor de oprichting van een landelijk netwerk van interieurwachters. In het eerste deel wordt uiteengezet waarom zo’n Interieurwacht naar de mening van vele deskundigen uit de wereld van monumentenzorg en cultuurhistorie alle reden van bestaan heeft. Om het niet bij een theoretische onderbouwing te laten, wilden we ook een impressie geven van het vele nuttige werk dat een Interieurwacht kan verrichten. Daarom bestaat het tweede deel, naast onder meer de resultaten van een tevredenheidsonderzoek in Noord-Brabant en een heldere lijst van werkzaamheden van de Brabantse interieurwachter, uit verslagen in woord en beeld van acht ‘locatiebezoeken’. Deze zijn afgelegd door telkens twee deskundigen op het gebied van historische interieurs. Sommige van de gekozen locaties genieten landelijke bekendheid, andere juist niet. Gezamenlijk vormen zij een aardige dwarsdoorsnede van het brede monumentenbestand.

In de verslagen treffen twee zaken mij in het bijzonder. Ten eerste het spanningsveld tussen enerzijds de grote betrokkenheid van eigenaren en beheerders bij hun pand en anderzijds hun gebrek aan kennis en kunde met betrekking tot een juiste instandhouding van de interieurs. Een onwetendheid die overigens heel begrijpelijk is, die eigenaren en beheerders zich meestal ook goed bewust zijn en die zich vertaalt in een dringende behoefte aan deskundig en onafhankelijk advies. Soms zelfs in een regelrechte noodkreet. In de tweede plaats werd ik getroffen door de

enorme variatie aan onderwerpen en de uiteenlopende en vaak moeilijke (beleids)keuzes die bij de instandhouding van historische interieurs een rol spelen. In de acht verslagen worden deze en andere aspecten gecombineerd met een persoonlijke noot van diverse deskundigen, waardoor je de dilemma's gaat meebeleven en zelfs even gevangen raakt in de geheimen van weer een waardevol interieur. De beschrijvingen lezen als fragmenten van een roman, bij vlagen van een thriller. En dan te bedenken dat hiermee slechts het topje van een enorme ijsberg is belicht.

.....

*"Duurzaamheid heeft, net als monumentenzorg, veel te maken met dierbaarheid.
Het interieur staat in nauwe relatie tot gebruikers, nog meer dan het gebouw zelf.
Goede zorg voor het interieur raakt de eigenaren, beheerders én bezoekers heel direct.
Samen met een Interieurwacht kunnen we win-win-strategieën
zoeken voor duurzaamheid en behoud van waarden."*

Anke van Hal

hoogleraar Sustainable Building and Development Nyenrode Business Universiteit
(Center for Sustainability) en hoogleraar Sustainable Housing Transformation, TU Delft
(faculteit Bouwkunde)

.....

Om met een Interieurwacht te kunnen starten, zijn in mijn ogen geen ingewikkelde ingrepen nodig. De infrastructuur en het organisatiemodel liggen er al: het landelijke netwerk van Monumentenwachten, dat al decennialang uitstekend functioneert, kan op eenvoudige wijze worden uitgebouwd met dit specialisme in de dienstverlening. Noord-Brabant is ruim vier jaar geleden op deze manier begonnen en ziet nu al mogelijkheden voor een tweede interieurwachter. Zo'n zelfde groeiproces acht ik ook elders in het land heel goed mogelijk. We kunnen op bescheiden schaal beginnen met een landelijk coördinator en één interieurspecialist per provincie. Of desnoods één per twee provincies.

Als het begin er is, zal deze activiteit haar bestaansrecht spoedig bewijzen. Bij gebleken behoefte kan er geleidelijk worden uitgebreid. Het is wat koffiedik kijken, maar op grond van de Brabantse en Vlaamse ervaringen lijkt een capaciteit van 15 tot 20 interieurwachters op landelijke schaal me zeker reëel. Het belangrijkste is echter dat we van start gaan. Dat we niet langer wachten op de toekomst, maar nu gaan investeren. Onze historische interieurs zijn een volwaardig onderdeel van ons cultureel erfgoed en dat is van wereldklasse. We moeten dit niet, nu we nog kunnen ingrijpen, door de vingers laten glijpen. Ook op het gebied van de historische interieurs hebben we een verantwoordelijkheid voor de generaties na ons.

Gaaf bewaard gebleven gelagkamer
van café Otter, gelegen aan het
Hoendiep, in het Groninger dorpje
Enumatil, vroeg 20ste eeuw (rijks-
monument nr. 517353).

.....

“Het zou ideaal zijn als we naast de rapportages van Monumentenwacht
ook een inspectierapport van een interieurwachter tot een verplicht onderdeel
van onze (erf)pachtcontracten zouden kunnen maken.”

Lauw Rijneveld
hoofd Bouwkunde, Vereniging Natuurmonumenten

.....

Het belang van Interieurwacht voor de Modernisering Monumentenzorg

De Nederlandse monumentenzorg ondergaat momenteel ingrijpende modernisering. Eind 2009 is de Beleidsbrief Modernisering van de Monumentenzorg gepresenteerd. Hierin wordt duidelijk uiteengezet dat het huidige monumentenbeleid aan verandering toe is. Een modern monumentenbeleid zal ervoor zorgen dat de kwaliteit, identiteit en herkenbaarheid van onze leefomgeving ook in de toekomst gewaarborgd zullen zijn. En daar waar mogelijk verder uitgebouwd zullen worden.

Cees van 't Veen, directeur Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

10



De meeste Nederlanders zijn trots op hun land, en ook op hun erfgoed. De waardering voor de historische omgeving is groot: het landschap, maar ook de historische stad of dorp, en natuurlijk de individuele gebouwen. Menig- een, waaronder de vele toeristen, geniet van het collec- tieve erfgoed van de oude binnensteden en andere historische plaatsen, bezoekt de Open Monumenten- dagen, of maakt gebruik van de vele populaire historische trouw- en feestlocaties of de talloze eeuwenoude fiets- en wandelroutes. Plaatsen van herinnering nemen in de hedendaagse maatschappij een belangrijke plek in, feite- lijk kunnen we niet zonder deze locaties.

Professionele zorg voor de historische gebouwen is daarom belangrijk en waardevol. Onze leefkwaliteit wordt hierdoor bepaald. Continu wordt er gewerkt aan en gezorgd voor onze monumenten door talrijke monumenten- zorgers in het gehele land: van vakkundige ambachtslieden op de steiger, gecertificeerde restauratieaannemers en -architecten, tot gepassioneerde objectrestauratoren en monumentenambtenaren.

Het verlengen van de levensduur van de gebouwde monu- menten begint met het regelmatig monitoren van de fysieke toestand. De overheid realiseert zich dat een goede zorg voor ons erfgoed een verantwoordelijkheid is die zij samen met het veld moet delen. Monumentenwacht Nederland wordt door de overheid in staat gesteld haar

coördinerende taak uit te oefenen. Tientallen door de provincies gesubsidieerde monumentenwachters zijn dagelijks bezig met hun inspectie- en adviestaak.

Monumentenwacht Noord-Brabant heeft naast haar monumentenwachters inmiddels enkele jaren ook een interieurwachter in dienst. Limburg kent sinds enige maanden eveneens een dergelijke wachter. De uit- gevoerde inspecties en afgegeven adviezen blijken de zorg voor het interieur sterk te verbeteren. De eigenaren van de door hen bezochte rijksmonumenten reageren enthousiast. De inspectierapporten en de daarin opgenomen adviezen blijken erg waardevol te zijn voor het duurzame behoud van de vele, vaak sterk uiteenlopende cultuur- historisch waardevolle interieurs. Deze adviezen brengen de zorg daar waar deze moet zijn: bij de monumenten, hun eigenaren en beheerders.

The image shows the interior of the Woudagemaal, a large industrial building converted into a museum. In the foreground, a wide staircase with red carpeting leads up. To the right, a balcony with an ornate wrought-iron railing overlooks the space. In the background, large industrial steam engines are visible under a high, vaulted wooden roof with a complex steel truss system. A sign on the balcony reads 'Dit is een uitzicht op de werkdag van 1917-1918'.

Trappenhuis naast de hal met de stoomketels van het grootste nog werkende stoomgemaal ter wereld, het uit 1917-1918 daterende Ir. D.F. Woudagemaal bij de Friese plaats Lemmer (rijksmonument nr. 25772; sinds 1998 door de Unesco erkend als werelderfgoed).

"Een Interieurwacht stimuleert het goed beheren en bewaren van historische interieurs, onderdelen en bijbehorende voorwerpen en draagt zo bij aan het behoud van deze waardevolle ensembles van geschiedenis en kunst."

Adriana Esmeijer
directeur Prins Bernhard Cultuurfonds

Wachters voor het interieur

Monumentenwachten zijn provinciaal georiënteerde organisaties die samenwerken binnen de landelijke koepel van Monumentenwacht Nederland. Gezamenlijk verzorgen zij al 35 jaar de instandhouding van de monumenten van hun abonnees door deze objecten te inspecteren op bouwkundige gebreken. De monumentenwachters voeren noodreparaties uit en adviseren de eigenaren over onderhoudsmaatregelen. Zo kunnen grote kostbare ingrepen worden beperkt. Monumentenwachten dragen door preventieve conservering en onderhoud in hoge mate bij aan het behoud van het Nederlands monumentaal erfgoed voor de lange termijn. Ze leveren daarmee een belangrijke bijdrage aan duurzame monumentenzorg.

12

Barbara Laan, interieurspecialist & adviseur cultureel erfgoed



Inspecties van de binnenkant van monumenten vallen in beginsel buiten de expertise en het takenpakket van de monumentenwachters. Uit marktonderzoek is gebleken dat de behoefte aan dergelijke inspecties bij eigenaren van monumenten groot is. De provincie Noord-Brabant was tot voor kort de enige provincie in ons land met een interieurwachter. Deze functioneert daar inmiddels ruim vier jaar naar grote tevredenheid en wordt ook geregeld ingeroepen in andere provincies waar deze expertise niet beschikbaar is. In navolging van Noord-Brabant is in Limburg per 1 augustus 2010 eveneens een interieurwachter aangesteld.

Omdat bij Monumentenwacht Nederland diverse vragen binnenkwamen over de mogelijkheden om een Interieurwacht op te zetten, heeft zij besloten de landelijke verbreding van Interieurwacht tot een van de speerpunten van haar beleid te maken. Monumentenwacht Nederland heeft daarom het initiatief genomen voor deze publicatie. Zij wordt hierin ondersteund door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. In deze publicatie wordt ingegaan op de voordelen van Interieurwacht en wordt kort ingegaan op het kostenaspect van het opzetten van een landelijke Interieurwacht en de coördinerende rol die zij voor zichzelf ziet.

Deze ambitie van Monumentenwacht Nederland sluit direct aan bij de beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg (oktober 2009), waarin de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in een passage over interieurs aangeeft dat het Rijk 'wil bezien op welke wijze een verbreding kan worden gegeven' aan het initiatief van verschillende provincies om te werken met een Interieurwacht.

Definities en betrokken instellingen

Het historische interieur is in Nederland de laatste jaren steeds meer in de schijnwerpers komen te staan. Bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is al geruime tijd een interieurcoördinator werkzaam om de specifieke problematiek van de instandhouding, de waardestelling en de beschrijving van dit gespecialiseerde onderwerp aan de orde te stellen. Ook bij het Instituut Collectie Nederland (ICN), de rijksdienst die zich bezighoudt met de zorg voor beheer en behoud van roerend cultureel erfgoed, is het historisch interieur al vele jaren onderwerp van aandacht. Samen hebben beide instellingen in 2001 een themajaar voor het historisch interieur georganiseerd. Sindsdien staat het onderwerp bij beide instellingen prominent op de agenda. Door de overheveling van het ICN naar de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed per 01-01-2011 en een integratie van de taken zal de aandacht voor het interieur binnen deze laatste dienst ongetwijfeld verder bestendig worden.

Het begrip 'interieur' wordt breed en soms verschillend gedefinieerd. Vaak wordt bedoeld op zowel de architectuur (het samenstel van een of meer ruimten in structuur, onderlinge relatie en ruimtelijke verhoudingen, en de afwerking daarvan, te weten de wanden, vloeren en plafonds), als de losse inrichting en stoffering daarvan. Binnen de Nederlandse monumentenzorg wordt met het begrip interieur doorgaans het eerste bedoeld. In deze betekenis valt bij rijksmonumenten het interieur vanouds onder de bescherming van de Monumentenwet. Dit betreft dus de onroerende zaken, de zogeheten 'bestanddelen', waaronder vloeren, wanden, plafonds, trappen, deuren, ramen, en de verschillende onderdelen daarvan. In museale kringen wordt onder 'interieur' vaak daarentegen een samenhangende collectie meubels, schilderijen en andere objecten verstaan, al of

niet in de context van een bestaande architecturale setting met interieurfwerkingen of afwerkingen die tot 'kamers' zijn geassembleerd.

Voor roerende zaken kent Nederland geen beschermende wet- of regelgeving, behoudens een exportwet voor een zeer beperkte groep kunstvoorwerpen. Roerende zaken vallen geheel onder de zorg van de betreffende eigenaren en/of beheerders: particulieren, bedrijven en instellingen, kerken en overheden. De Nederlandse musea kunnen daarentegen voor de instandhouding van hun collecties gebruikmaken van de kennis en adviezen van het Instituut Collectie Nederland en de provinciale museumconsulenten. Daarboven kent Gelderland ten behoeve van de Gelderse musea naast de museumconsulent sinds 2007 ook een zogeheten 'Collectiewacht'. Deze dienst bundelt de krachten op het gebied van de conservering voor individuele objecten of gehele collecties. De Nederlandse kerken kunnen voorts nog een beroep doen op de expertise van de Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland (SKKN), zowel ten behoeve van een waardestelling van hun collectie en interieuronderdelen, als op het gebied van preventieve conservering.

Adequate bescherming

Bescherming van het interieur van monumenten is een lastige aangelegenheid. Door traditie, het 'privacy-obstakel' en werkdruk is er door kunst- en architectuurhistorici en monumentenzorgers veel minder van de historische interieurs gedocumenteerd, bestudeerd en gewaardeerd dan van de buitenkant van de gebouwen. Dat de vaste elementen van het interieur door iedere architect heel bewust zijn ingebracht, soms zelfs door hem specifiek zijn ontworpen, en dat deze in het geval van rijksmonumenten deel uitmaken van het beschermde monument, maakt dat niet anders.

Gelukkig is het inzicht dat een monument meer is dan slechts de gevel inmiddels algemeen geaccepteerd. Maar doordat de meeste eigenaren desondanks hun historische gebouw – monument of niet – zo veel mogelijk naar eigen hand willen zetten, gaat er nog altijd veel interieurhistorisch erfgoed verloren, in veel gevallen zelfs nodeloos. Onwetendheid en onachtzaamheid zorgen voor grote schade; preventieve conservering en 'good housekeeping' kunnen in dit opzicht veel betekenen. De Engelse National Trust is koploper op deze beide terreinen, wat onder meer tot uitdrukking is gekomen in de onovertreffbare publicatie 'The National Trust Manual of Housekeeping' en haar toenemende aandacht voor 'slow conservation'.

Omdat er over de waarde, uniciteit en kwetsbaarheid van interieurelementen en structuren nog zo veel onkunde

"Historische interieuresembles vormen een schaars goed binnen het cultureel erfgoed. Des te meer reden om deze in samenhang te beschermen. Een Interieurwacht kan daarbij van grote waarde zijn, als gewetensvol en meedenkend monitor van continuïteit én van verandering; twee elementen die voor de overleving van interieurs van doorslaggevend belang zijn."

Frans Grijzenhout

hoogleraar Cultureel erfgoed, restauratie en conservering,
Universiteit van Amsterdam

bestaat, worden met regelmaat belangrijke zaken niet vak-kundig geconserveerd of gerestaureerd naar de criteria en mogelijkheden van dit moment, maar opgeknapt volgens verouderde normen, of nog erger simpelweg door 'iets soortgelijks' vervangen. Daarmee gaat veel authentieke materie nodeloos verloren. Duurzaamheid is in die gevallen ver te zoeken, terwijl monumenten alle elementen en karakteristieken in zich hebben om op dit punt hoge ogen te gooien.

Een goede omgang met het interieur wordt bovendien gehinderd doordat een deel van conserverend Nederland geneigd is objectgericht te denken. De interieurs van een groot aantal monumenten met bijzondere objecten, zoals kerken, al of niet opengestelde kastelen, buitenplaatsen en woonhuismusea, kunnen daar enorme last van hebben. Het management, de beheerders en de restauratoren die binnen de muren van dergelijke locaties werkzaam zijn, hebben meestal vooral oog voor de individuele objecten en beduidend minder voor de samenhang en de architecturale context. Bij herhaling is bewezen dat maatregelen om bijvoorbeeld het klimaat aan de individuele objecten aan te passen of andere installatietechniek in te brengen, grote schade kunnen toebrengen aan de interieurfwerkingen. Anderzijds komt het maar al te vaak voor dat individuele objecten, interieuronderdelen of zelfs gehele vertrekken worden gerestaureerd zonder daarbij (voldoende) rekening te houden met hun architectonische setting, met een esthetische disbalans als gevolg.

Ook al is het interieur onlosmakelijk verbonden met het monument, onderhouds- en restauratiesubsidies zijn niet afhankelijk van inspectierapporten over interieurs. Fiscale voordelen evenmin. Ditzelfde geldt voor het nemen van voorzorgsmaatregelen om verder verval of slijtage te temperen; dit wordt nauwelijks of nooit als voorwaarde gesteld. Hoe anders is dit gesteld met de bouwkundige structuur. Om de instandhouding van de monumentale interieurs te optimaliseren, is een aanpassing van landelijk en provinciaal beleid noodzakelijk. Een cultuuromslag op dit punt is broodnodig.



Deze in 1943 gebouwde schuur is een van de oudste nog bestaande en in gebruik zijnde gebouwen in de Noordoostpolder. De ongelijkbenige kniespanten - zogeheten NEMAHO spanten – zijn gemaakt van verlijmd hout (rijksmonumentnr. 514753).

.....

“Interieurs zijn een afspiegeling van onze cultuur en zeker ook van onze volkscultuur. Je kunt er de materiële en immateriële kenmerken van een periode, een streek, een bevolkingsgroep aan aflezen. Met die uitingen kunnen mensen zich identificeren. Ook dit is een reden om dit erfgoed te beschermen.”

Ineke Stroucken
directeur Nederlands Centrum voor Volkscultuur

.....

Integrale in plaats van objectgerichte benadering

De laatste jaren groeit bij beide rijksinstellingen RCE en ICN het besef van de betekenisvolle samenhang van beide aspecten van historische interieurs: de roerende en de onroerende. De samenhang tussen kerkbeelden en het kerkgebouw bijvoorbeeld, of de samenhang tussen het Beursgebouw en de door H.P. Berlage ontworpen meubelen, lampen en vloerkleden. In deze gevallen spreekt men over 'interieurenssembles'. Zoals gesteld vallen roerende zaken in Nederland niet onder de bescherming van de Monumentenwet 1988. Over de juridische status van ensembles van onroerend en roerend cultureel erfgoed is zeker nog niet het laatste woord gezegd, integendeel. Sinds het verschijnen van een rapport hierover in 2004 is deze materie weliswaar erkend, maar daarbij is het vooralsnog gebleven.

Toegespitst beleid, extra zorg en jurisprudentie zijn wenselijk. De provinciale museumconsulenten adviseren met regelmaat over preventieve conservering aan roerende objecten, echter vrijwel alleen in museale interieurs. De eigenaren of beheerders van de vele niet-museale interieurs (ongeacht de gebouwencategorie of monumentenstatus) kunnen geen beroep doen op deze expertise. Zij vallen op dit punt buiten de boot, met name wat betreft hun roerende zaken, hun losse objecten. Hier is niet alleen een cultuuromslag nodig, maar ook een aanpassing van het stelsel, zodat de diensten en de beschikbare kennis en ervaring aan het hele erfgoedveld kunnen worden aangeboden. De Interieurwacht zal hierin een belangrijke rol kunnen vervullen.

Een recente ontwikkeling in museumland is de methodiek van risicoanalyse. Het ICN heeft deze in nauwe samenwerking met het Getty Conservation Institute en Museum Ons' Lieve Heer op Solder te Amsterdam ontwikkeld. De zorgvuldige analyse van waarden en van de risico's om deze te verliezen, bracht in dit museum een omslag in het denken teweeg: het gebouw met zijn interieurs werd als het belangrijkste object uit de collectie aangemerkt. Mede om deze reden is in ditzelfde museum Nederlands eerste 'conservator gebouw' aangesteld, met als taak de belangen van dit unieke monument te behartigen en waar nodig te verdedigen.

De integrale benadering van het ex- en interieur van een gebouw zou bij alle monumenten met bijzondere interieurs gerealiseerd moeten worden. Ook zou de advisering op het gebied van preventieve conservering van het interieur voor alle monumenten beschikbaar moeten komen. Op dit moment is dat een groot hiaat. De oplossing hiervoor is eenvoudig: het kan geborgd worden door de invoering van de landelijke Interieurwacht.

.....

"Exterieur en interieur vormen één geheel. Terwijl iedere passant kan zien hoe goed het met de meeste exterieurs van historische gebouwen is gesteld, gaan er ondertussen achter de gevels nog steeds veel historische interieurs verloren. Door de erkenning van de kwaliteiten zal het behoud van interieurs toenemen. Interieurwachters kunnen hieraan een belangrijke bijdrage leveren met op maat gesneden behoudsadviezen."

.....

Isja Finaly

hoofd instandhouding Vereniging Hendrick de Keyser

.....

Waardegerelateerde conservering

Op het ogenblik maakt de waardegebaseerde conservering internationaal furore. Conservering en restauratie worden in toenemende mate geprioriteerd op basis van de relatieve erfgoedwaarden van de betreffende interieuronderdelen of objecten. Een verschilder op een beeld dat op een kerkzolder wordt bewaard, is vaak minder urgent om te conserveren dan een verschilder van een zelfde soort beeld dat in het middelpunt van de devotie staat.

De conserveringsbehoefte binnen een gebouw is vaak groot, zeker bij een gebouw van enige omvang en leeftijd. De inspectierapporten kunnen daardoor erg lang zijn, waardoor prioritering nodig is bij de aan te pakken knelpunten en schades. Welke materiaalsoort, welk interieuronderdeel of welke objectgroep is het eerst aan conservering toe? Bij grote complexen is dat een lastige vraag, zeker voor personen die minder goed zijn ingevoerd in de interdisciplinaire restauratiematerie. Risicoanalyse van verschillende schadefactoren blijkt bij historische interieurs beter te werken dan de objectgerichte museale richtlijnen voor preventieve conservering. Met behulp van de risicoanalyse kan de schade kwantificeerbaar en vergelijkbaar worden gemaakt, waardoor redelijk eenvoudig de urgentie kan worden vastgesteld. Uiteraard is dit een taak voor professionals.

Interieurwachters in Noord-Brabant en Limburg

Op het ogenblik zijn er diverse interieurwachters actief: in de provincie Noord-Brabant, zoals vermeld sinds enkele maanden ook in Limburg en al vele jaren in Vlaanderen. In Noord-Brabant voert Harrie Schuit sinds 2006 interieurinspecties uit in dienst van en als onderdeel van Monumentenwacht Noord-Brabant. Hij heeft het Vlaamse inspectiemodel naar de Nederlandse situatie vertaald, uitgebreid en ingepast in de inspectiemethodiek zoals Monumentenwacht Noord-Brabant deze al vele jaren hanteert. In de praktijk houdt de Brabantse interieurwachter zich vooral bezig met dagelijkse instandhoudingsvraagstukken. Hij voert inventarisaties uit, stelt conditierapporten op, adviseert de abonnees in de

breedste zin van het woord (bijvoorbeeld over onderhoud en klimaat) en signaleert waar behandeling nodig is. Ook deelt hij waar nodig verwijskaarten uit, verzorgt specifieke cursussen met als doel dat men daarna zelf de benodigde schoonmaak- en instandhoudingswerkzaamheden kan uitvoeren, monitort klimaat en beoordeelt offertes van bedrijven. Hij voert echter zelf geen grote restauraties uit, maar waar nodig verricht hij wel kleine 'EHBO-werkzaamheden'. De Brabantse inspectiemethode van interieurs heeft zijn nut, bruikbaarheid en kwaliteit inmiddels ruimschoots bewezen. De interieurwachter kan het aanbod van werk inmiddels al lang niet meer aan; er wordt op dit moment naar uitbreiding gezocht.

De Vlaamse 'Monumentenwacht interieur'

In Vlaanderen voeren de interieurinspecteurs (één tot drie personen per provincie; in totaal tien inspecteurs in de vijf provincies) sporadisch beperkte interventies uit: exemplarische interventies, noodinterventies, gelegenheidsinterventies en testinterventies. Het aantal interieurwachters in Vlaanderen is nog altijd groeiende. Het profiel van hen is vergelijkbaar met dat van de interieurwachter in Noord-Brabant, namelijk een restauratoropleiding en een master kunstgeschiedenis. Hun individuele specialisaties (restauratoren op de deelgebieden hout, textiel, steen, schilderijen enz.) worden zo goed mogelijk op die van de andere interieurwachters afgestemd, zodat zij gezamenlijk het brede spectrum van de verschillende restauratiedisciplines beheersen. De wachters doen aanbevelingen over de conditie en restauratiebehoefte van de verschillende interieurelementen en over de omgevingsfactoren, waaronder het binnenklimaat: temperatuur, luchtvochtigheid en licht.

De Vlaamse interieurwachters (daar aangeduid als 'Monumentenwacht interieur') worden sinds 2007 ondersteund door een adviseur interieur, omdat er behoefte was aan centrale coördinatie. Deze allrounder in de persoon van Veerle Meul, die sindsdien deze coördinatie verzorgt vanuit de koepelorganisatie, adviseert niet de abonnees, maar de interieurwachters. Zij staat in voor het optimaliseren van de werking van de Monumentenwacht interieur over de vijf provincies, met nadruk op kwaliteitsbewaking en kennisbeheer. Haar profiel is vergelijkbaar met dat van de interieurwachters, al is zij door haar postdocopleiding breder geschoold: zowel in de monumenten- en landschapszorg als op het gebied van de preventieve conservering (geen aparte restauratiediscipline). Als interieuradviseur treedt zij op als reservewachter, werkt mensen in, voert de ingewikkelde inspecties uit of begeleidt deze, coördineert de opleidingen, is belast met de uniformiteit van de dienstverlening, doet ijkinspecties, ontwikkelt methodieken, schrijft handleidingen,

brochures en standaardteksten, verzorgt de voorlichting (lezingen, publicaties) en treedt op als 'ambassadeur'.

Het personeelsmanagement ligt in Vlaanderen bij de betreffende provincies, het inhoudelijk management ligt bij de adviseur in de koepelorganisatie. Naast de interieuradviseur kent de Vlaamse koepel ook een adviseur bouwkunde, een adviseur kostenanalyse en twee preventie-adviseurs. Deze opzet van Monumentenwacht is direct vergelijkbaar met die van de Monumentenwacht in Nederland. Al met al leent het succesvolle Vlaamse model van de interieurinspecteurs zich uitstekend om naar de Nederlandse situatie te vertalen: het opzetten van een landelijk netwerk van interieurwachters met een centrale interieurcoördinator bij Monumentenwacht Nederland.

Andere marktpartijen

Zoals eerder aangeduid zijn in Nederland verschillende partijen, instanties en ook enkele bedrijven actief op het terrein van preventieve conservering van objecten. Hiertoe behoren de museumconsulenten van de provinciale Erfgoedhuizen, individuele restauratoren in dienst van het ICN of museale instellingen, de Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland en de Collectiewacht Gelderland. Al deze personen zijn geregeld bezig op het grensgebied van museale objecten en van de afwerkingen van de gebouwen waarin deze objecten zich bevinden. In de meeste gevallen is er geen integrale aanpak van het interieur en de diverse afwerkingen daarvan, het gebouw eromheen en de collecties daarin.

Doorgaans zijn de zojuist genoemde adviseurs gespecialiseerde restauratoren (textiel, metaal, hout, schilderijen enzovoort), specialisten op hun eigen deelterreinen. Omdat een interieur per definitie een samenstel is van roerende en onroerende zaken, van verschillende objectsoorten, (combinaties van) materialen en technieken, is de onderlinge afstemming tussen de diverse restauratiedisciplines hierdoor niet geborgd.

Het grote gevaar van gespecialiseerde restauratoren in bijzondere interieurensembles is dat deze personen met name bezig zijn op hun eigen vakgebieden, soms haast eilandjes. Hierdoor ontstaat het risico van langs elkaar heen werken, of de visuele eenheid van het interieurensemble te verstoren door andere ethische opvattingen en behandelmethoden. Door individuele objectrestauratoren onafhankelijk van elkaar in een rijk interieur te laten werken, zullen onherroepelijk onderdelen van het interieur tussen wal en schip raken en is een integrale benadering lastig. Ook vanuit deze optiek zal een Interieurwacht met een landelijke dekking veel kunnen betekenen, omdat deze generalisten het interieur als ensemble zien en dit als zodanig zullen bewaken.



Eetkamer van het jachthuis St. Hubertus in Otterlo, Gelderland. Dit in 1915-1916 gebouwde Gesamtkunstwerk is door de architect H.P. Berlage tot in de kleinste details ontworpen (rijksmonumentnr. 14487).

.....

"Monumentenwacht is al jaren een niet meer weg te denken instituut. Wij praten over het monument in zijn omgeving en kiezen voor een integrale benadering. Vanuit dit gezichtspunt is een Interieurwacht heel erg logisch!"

Pieter Siebinga
directeur Stichting Nationaal Restauratiefonds

.....

Voorstel landelijke Interieurwacht

Het succes van de Interieurwacht is groot. Het sluit naadloos aan bij het huidige monumentenstelsel en de integrale gedecentraliseerde erfgoedzorg. In Noord-Brabant en sinds kort ook in Limburg profiteren talloze monumenten van deze dienstverlening. Om de instandhouding van de interieurs van tienduizenden erkende monumenten elders in ons land te verbeteren zet Monumentenwacht Nederland zich in voor een landelijke verbreding van Interieurwacht: wachters in de verschillende provincies en een landelijk coördinator om deze innovatieve ontwikkeling te optimaliseren.

18

Barbara Laan

Monumentenwacht Nederland heeft de ambitie om tot een landelijk dekkend netwerk van interieurwachters te komen met een centrale coördinator ondergebracht in de eigen organisatie. Deze coördinator zal zoals in Vlaanderen verantwoordelijk zijn voor de kwaliteitsbewaking en het kennisbeheer en zal ook als ambassadeur voor dit vakgebied moeten optreden. De individuele interieurwachters zullen geheel conform de situatie in Noord-Brabant, Limburg en de Vlaamse provincies worden toegevoegd aan de provinciale monumentenwachten. De directeurs Monumentenwacht in de verschillende provincies zullen verantwoordelijk zijn voor de aansturing van de interieurwachter binnen hun eigen organisaties.

.....
"Nog onvoldoende wordt onderkend hoeveel menskracht
nodig is voor de conservering en het dagelijks onderhoud
van historische interieurs, met daarin vele
kwetsbare voorwerpen van uiteenlopende materialen.

De complexiteit van de conservering vraagt om een brede deskundigheid.
Deze kan vanuit een landelijke Interieurwacht worden ingevuld."

Johan ter Molen

directeur Paleis Het Loo Nationaal Museum en bijzonder hoogleraar Toegepaste kunsten en
kunstnijverheid, Radboud Universiteit

.....

Idealiter zal dit model stapsgewijs worden gerealiseerd. Hierbij zijn verschillende realisatiemodellen mogelijk. Een van de mogelijke trajecten is dat twee verschillende provinciale monumentenwachten in de opbouwfase gezamenlijk – elk parttime – een interieurwachter aanstellen. Maar er zijn ook andere opties, bijvoorbeeld door samenwerking met Noord-Brabant of Limburg, of een tijdelijke en parttime inzet van de beoogde centrale coördinator in de aanlooperperiode om daarmee de weg te effenen voor een nog aan te stellen eigen provinciale interieurwachter.

Centrale interieurcoördinator

De centrale interieurcoördinator bij de landelijke koepel Monumentenwacht Nederland zal een takenpakket krijgen dat direct vergelijkbaar is met dat van de Vlaamse adviseur Interieur. Kwaliteitsbewaking en kennisbeheer zijn de hoofdtaken, met daaraan toegevoegd het stapsgewijs op poten zetten van het landelijk netwerk van interieurwachters, inclusief opleiding en coaching van deze wachters.

Deze persoon kan daarnaast diverse communicatietaken op zich nemen, zoals het geven van voorlichting, presentaties, cursussen, expertmeetings en het verzorgen van publicaties, en via het 'ambassadeurschap' het landelijk commitment opbouwen. Hiertoe behoort ook het onderhouden van externe contacten met onder meer de Vlaamse collega's en (inter)nationale onderzoeksinstituten, evenals het bijhouden van de nieuwe ontwikkelingen van de relevante vakgebieden. Deze coördinator zal de provinciale monumentenwachten tevens kunnen bijstaan in de werving en selectie van hun interieurwachters, hen inhoudelijk begeleiden en waar nodig (laten) bijscholen. Ook zal deze persoon als 'achterwacht' kunnen dienen en daar waar gewenst individuele interieurwachters kunnen assisteren.

De centrale coördinator zal ondersteunende diensten (helpdesk, met name voor conserveringstechnische kwesties) aanbieden aan de provinciale interieurwachters. Het is zijn of haar taak om het netwerk van de provinciale interieurwachters vanuit alle opzichten optimaal te faciliteren en de onderlinge uitwisseling van kennis en ervaring te bevorderen, zodat deze medewerkers hun taken zo goed mogelijk

.....

“Op het gebied van duurzaamheid kunnen we veel leren van historische interieurs: hiervoor werden vaak lokale, natuurlijke materialen gebruikt. Verbindingen werden ambachtelijk gemaakt. Een Interieurwacht kan veel bijdragen aan de kennis hierover. Het zou mooi zijn als de vele ‘lessen uit het verleden’ door een landelijk netwerk van interieurwachters in beeld worden gebracht.”

Birgit Dulski

senior researcher sustainable building Nyenrode
Business Universiteit (Center for Sustainability)
en senior consultant sustainable building
bij NIBE (Nederlands Instituut voor
Bouwbiologie en Ecologie)

.....

Trappenhuis van het hoofdkantoor van
de Hoogovens te IJmuiden uit 1951,
ontworpen door architect W.M. Dudok.
Een van de honderd topmonumenten
uit de wederopbouwperiode.

kunnen uitvoeren. Ook de ontwikkeling van methodieken en het communiceren daarvan hoort bij het takenpakket. Uniformiteit in de dienstverlening is immers belangrijk voor een goede service aan de klant. Belangrijk is dan ook de uitwisseling van kennis en ervaring. Het is noodzakelijk om vanaf het begin te streven naar standaardisatie van begrippen (materialen, technieken en interieuronderdelen) en van teksten en handleidingen, maar vooral ook van de gehanteerde methodes (de wijze van beoordelen van condities en schadebeelden en de wijze van adviseren). Hoewel dit logisch lijkt, zijn deze laatste zaken zeker geen vanzelfsprekendheid. Uiteraard zullen er duidelijke afspraken gemaakt moeten worden tussen Monumentenwacht

Nederland en de provinciale monumentenwachten over verschillende deelaspecten waaronder taken, verantwoordelijkheden, kennisdeling, deskundigheidsbevordering en bevoegdheden.

Het zou wenselijk zijn een inspectiehandboek voor interieurs te laten samenstellen en een schadeatlas te laten maken. De Engelse 'Manual of Housekeeping' en de Vlaamse uitgave 'Schoon Schip' zullen hiervoor een belangrijke inspiratiebron zijn. Deze instrumenten zullen voor veel eigenaren en beheerders ten goede komen aan de bewuste omgang met het interieur en de verschillende onderdelen daarvan. Alle partijen zijn bovendien gebaat bij een duidelijke afbakening van wat wel en niet tot een inspectie wordt gerekend.

Om de kwaliteit van de inspecties in de verschillende provincies te bevorderen en te continueren, blijkt het uitvoeren van ijkinspecties een geschikt instrument te zijn. In Vlaanderen heeft men zeer positieve ervaringen hiermee. Op termijn zullen de ijkinspecties tot de vaste werkzaamheden van de centrale interieurcoördinator behoren.

Interieurwachters

Het takenpakket van de verschillende provinciale interieurwachters zal gelijkaardig zijn aan het Brabantse takenpakket, dat zoals is aangeduid op zijn beurt weer op het Vlaamse model is geïnspireerd. Zoals daar zal de 'ideale' interieur-

"Historische interieurs geven 'ziel' aan monumentale panden. Wat zou het Mastboomhuis (Oud Gastel) zijn zonder interieur? Zonder regelmatige inspectie en continu beheer zou dit interieur binnen de kortste keren verdwijnen. Daarmee zou een unieke mogelijkheid verloren gaan om te beleven en te ervaren hoe een gezin uit de West-Brabantse dorpselite tussen circa 1900 en 1960 leefde. Materieel en immaterieel erfgoed gaan in interieurs immers naadloos in elkaar over."

Arnoud-Jan Bijsterveld

bijzonder hoogleraar Cultuur in Brabant in sociaal-wetenschappelijk en historisch perspectief, met inbegrip van de volkscultuur, Universiteit van Tilburg

De inpassing puntsgewijs

De inpassing van een Interieurwacht in het monumentenzorgstelsel, puntsgewijs:

- Het opzetten van een landelijke Interieurwacht is een van de aandachtspunten van de beleidsbrief 'Modernisering Monumentenzorg' van de minister van OCW (01-10-2009).
- Een landelijk netwerk van interieurwachters sluit geheel aan bij de beleidsdoelstellingen van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en haar streven naar een integrale gedecentraliseerde brede erfgoedzorg.
- De integrale benadering van het gebouwde erfgoed, de interieurs en de daarbij behorende roerende voorwerpen zal sterk worden bevorderd door de overheveling van de taken van het Instituut Collectie Nederland (ICN) naar de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed per 01-01-2011.

De positionering van interieurwachters binnen de structuur van de provinciale monumentenwachten is de meest logische en efficiënte, onder meer vanwege:

- de relatie tussen de fysieke toestand aan de buiten- en binnenzijde van een gebouw;
- de overeenkomst in de methodiek van inspectie, monitoring en advisering;
- de bewezen discretie en het respect voor de privacy van eigenaren en bewoners;
- de duurzaamheid van de monumentenwachtorganisatie, en als direct gevolg hiervan de duurzaamheid van de gegeven adviezen;
- de beschikbare infrastructuur op het gebied van ICT, werkmethode, secretariële ondersteuning en archivering;
- het bewaken van veiligheid en arbeidsomstandigheden;
- het opleidingskader;
- de aansturing.

wachter zowel als restaurator zijn opgeleid, als een kunst-historische basiskennis hebben. Gebleken is dat deze brede kennis in de dagelijkse praktijk onmisbaar is.

Het accent van de werkzaamheden van de interieurwachters zal liggen op de dagelijkse instandhoudings-vraagstukken van interieurafwerkingen en daaraan gerelateerde roerende zaken van interieurensembles. De kerntaken zullen zijn het uitvoeren van inspecties, het opstellen van conditieopnames en behandelingsvoorstellen, het monitoren van binnenklimaat en luchtvochtigheid, het geven van adviezen op het gebied van schoonmaken en preventieve conservering, en uiteraard het verwerken van dit alles in praktische en heldere rapportages voor de eigenaren en beheerders. Ook het begeleiden en – tussen-tijds – beoordelen van restauratoren of andere uitvoerders kan tot het takenpakket behoren. Maar het is nadrukkelijk niet de bedoeling dat interieurwachters zelf volledige conserveringen of restauraties zullen uitvoeren. Kleine herstelwerkzaamheden, zogeheten EHBO-interventies, behoren wel tot hun taak. Museale inspecties vallen echter buiten het takenpakket, deze behoren immers tot het werkterrein van de provinciale museumconsulenten. Naast deze objectgerichte taken zal ook het geven van instructies en demonstraties over schoonmaken en preventieve conservering tot het takenpakket behoren. Daaraan blijkt grote behoefte. In Noord-Brabant en Limburg

.....

“Interieurs van kerken, overheidsgebouwen, herenhuizen, kastelen en buitenplaatsen krijgen vaak al te weinig aandacht en bescherming. Maar dat geldt nog veel sterker voor de interieurs van burgerwoningen in dorpen en kleine steden, van boerderijen en andere voorbeelden van plattelandsarchitectuur. Ondanks hun dikwijls rijke betegelingen, betimmeringen, decoratieve schilderwerk en houtsnijwerk zijn ze slecht gedocumenteerd en genieten ze nauwelijks bescherming. Ze behoeven inventarisatie en registratie en hun eigenaren hebben grote behoefte aan deskundige steun van een Interieurwacht.”

Sytse ten Hoeve
onderzoeker van Friese interieurs

.....

zijn de interieurwachters zelf medeverantwoordelijk voor het werven van abonnees van hun diensten. Door de positieve ervaringen ligt het voor de hand dit ook voor de andere provincies voor te stellen.

Conform de teams van monumentenwachters zullen de interieurwachters de beschikking moeten krijgen over een eigen inspectiebus met een basisinrichting en -uitrusting. In de coördinatie van de fondswerving hiervoor is een taak weggelegd voor Monumentenwacht Nederland.

Het hier voorgestelde plan van aanpak verdient bovendien aanbeveling omdat:

- hiermee de samenwerking tussen provincies wordt bevorderd. Door kennis, ervaring en werkmethodieken te delen kan meer uniformiteit en dus een hogere kwaliteit van de dienstverlening worden geboden (hiermee wordt verspilling van tijd, geld en energie door dubbel werk voorkomen);
- de coördinator bij de landelijke koepel Monumentenwacht Nederland zorg kan dragen voor de centrale coördinatie, kennisdeling, opleiding en kwaliteitsbewaking;
- de landelijke coördinator door pilotprojecten bij de individuele interieurwachters kennislacunes zal signaleren, daarop passende vervolgtacties ondernemen en bij-scholingen coördineren;
- de landelijke coördinator al naar gelang de behoefte individuele interieurwachters zal kunnen bijstaan en assisteren;

- hiermee een stapsgewijze invoering van een landelijk netwerk van interieurwachters mogelijk wordt gemaakt;
- het geheel aansluit bij de algemene trend (binnen erfgoedinstellingen, bibliotheken en archieven) om waar mogelijk de adviserende en dienstverlenende taken te bundelen;
- de tendens van een multidisciplinaire en integrale benadering ook hier geldt: naast de ‘klassieke’ monumentenwachten vallen ook de Archeologische Monumentenwacht en de Groene Monumentenwacht onder de koepel van Monumentenwacht Nederland;
- de rijksoverheid en de private fondsen hiermee op een eenduidige wijze een stimulans kunnen geven aan de opbouwfase, waarna de provinciale instellingen de verantwoordelijkheid geleidelijk kunnen overnemen.

De vraag blijft onverminderd groot

Ruim vier jaar na de feitelijke start van de inspecties in Noord-Brabant is de behoefte aan deskundig en onafhankelijk advies over de instandhouding van historische interieurs onverminderd groot. “En dat vrijwel uitsluitend door mond-tot-mondreclame”, voegt Jacques Akerboom eraan toe. “Als we actief zouden acquireren, kunnen we het helemaal niet meer aan.”

Jacques Akerboom, directeur Monumentenwacht Noord-Brabant



In mei 2006 is in Noord-Brabant de eerste Nederlandse interieurwachter aan het werk gegaan. Op zijn kaartje staat Harrie Schuit MA, specialist historische interieurs. Zijn aanstelling is het resultaat van een lang en soms weerbarstig traject waarin Monumentenwacht Noord-Brabant het provinciebestuur heeft overtuigd van het belang van interieurinspecties en de noodzaak hiervoor middelen vrij te maken. Sindsdien wordt de juistheid van dit inzicht vrijwel dagelijks opnieuw bewezen. Met elk - niet zelden dringend - verzoek om deskundig en onafhankelijk advies.

Het idee om ook interieurs te gaan inspecteren is rechtstreeks ingegeven door signalen uit de markt, vertelt Akerboom. “Eigenaren en beheerders, vooral die van kastelen en kerken, vroegen regelmatig aan onze inspecteurs voor het exterieur of zij ook eens konden kijken naar problemen met bijvoorbeeld wandschilderingen, behang, tapijten, parketvloeren, kroonluchters, beelden of meubels. Die deskundigheid hebben onze monumentenwachters echter niet. Maar zij brachten de vragen wel over in het werkoverleg. Op een zeker moment hebben we gezegd: hier moeten we wat mee.”

Als coördinator internationale contacten voor Monumentenwacht Nederland kende Akerboom de interieurwachters in Vlaanderen. Niets logischer om daar als eerste te rade te gaan. “Kort verteld bleek dat het Vlaamse model met enige aanpassingen ook hier bruikbaar zou zijn. Het provinciebestuur stond direct positief tegenover dit plan, maar eiste wel een nadere onderbouwing. Vooral van de veronderstelde behoefte. Daarop is een pilot gestart in

samenwerking met de Rijksdienst en enkele marktpartijen. De uitkomst was overduidelijk: er is een grote behoefte en de ideeën over de invulling zijn goed. Het provinciebestuur heeft woord gehouden en gezegd: ga dan aan de slag. In eerste instantie nog als proef voor een jaar, maar de resultaten waren direct zo positief dat stoppen niet meer aan de orde was. Inmiddels hebben we werk voor twee à drie interieurwachters.”

Voor het succes heeft Akerboom diverse verklaringen. “Veel eigenaren willen wel maatregelen treffen, maar ze beschikken vaak niet over de kennis om historische interieurs verantwoord in stand te houden. Ook weten ze in veel gevallen niet aan wie ze hun vragen moeten voorleggen. Ze zijn op zoek naar de juiste specialist, maar die moet, begrijpelijk genoeg, wel onafhankelijk zijn. Monumentenwacht is dan een vertrouwde organisatie waarbij objectiviteit gegarandeerd is. Bovendien heeft het praktische en financiële voordelen als inspecties, waar nodig, door exterieur- en interieurspecialisten gezamenlijk kunnen worden uitgevoerd. Wat dat betreft vind ik het volkomen logisch en gewenst dat interieurwachters organisatorisch deel (gaan) uitmaken van de provinciale monumentenwachters.”

Akerboom ziet de toekomst voor een Interieurwacht met vertrouwen tegemoet, ook al is het economisch klimaat momenteel wat minder gunstig. “In tijden van bezuinigingen is het extra moeilijk om bij overheden middelen los te krijgen. Daar staat tegenover dat een bescheiden investering in deze dienstverlening al op middellange termijn renderend zal zijn. Bedenk daarbij ook dat het behoud en beheer van cultureel erfgoed mede een overheidszorg blijft. Een gunstig bijkomend aspect is dat onze interieurwachters werk genereren voor restauratoren en andere specialisten.”

Het beleidsplan van Monumentenwacht Noord-Brabant bevat onder meer een doorkijk naar 2019. “Het zou mij niet verbazen als we hier dan drie interieurwachters in dienst hebben. Want zoals ik al zei: de vraag blijft onverminderd groot. En dat zal in andere provincies niet anders zijn.”

The image shows the interior of the Royal Waiting Room at Amsterdam Central Station. The room is characterized by its high, vaulted ceiling with a patterned design. Large, ornate windows with Gothic-style tracery are visible on the left. The walls are covered in dark wood paneling, and a large, intricate chandelier hangs from the ceiling. In the foreground, there is a wooden table surrounded by upholstered chairs. A red carpet with a floral pattern runs through the room. In the background, a fireplace with a decorative mantel and another chandelier are visible. The overall atmosphere is one of historical grandeur and elegance.

Vestibule van de Koninklijke
Wachtkamer aan de oostzijde van
het Centraal Station te Amsterdam,
gebouwd en ingericht door de architect
P.J.H.Cuypers in de jaren 1881-1889
(rijksmonumentnr. 5681).

.....

**“Gebrekkig of verkeerd onderhoud is
een van de grootste bedreigingen
van waardevolle interieurs: het is een
voorbode van verandering of vervanging.
Tijdige signalering van problemen en advisering
bij het beheer zijn de basis voor behoud.”**

Jan van der Hoeve
voorzitter van de SHNI (Stichting het Nederlandse interieur)

.....

Interieurwacht voor het erfgoed

Interieurs vormen een aanzienlijk bestanddeel van ons gebouwde erfgoed. Op enkele bouwcategorieën na – met name sluizen, bruggen en beeldhouwwerken – herbergen alle gebouwde monumenten een interieur. Hiervan is in de meeste gevallen de oorspronkelijke ruimtelijke indeling nog aanwezig.

Eloy Koldewij, interieurspecialist Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed



Het interieur is een belangrijke karakteristiek en kwaliteit van een gebouw. Vaak zijn de afzonderlijke vertrekken sober en doelmatig van afwerking, maar met regelmaat bevatten zij ook bijzondere elementen of interieurafwerkingen. Denk bijvoorbeeld aan stucwerk, beschilderingen, behangsels, betimmeringen en textilia, vloeren, schouwpartijen, historische installaties en hang- en sluitwerk. Op diverse locaties is bovendien nog een historische inrichting aanwezig. Dit laatste geldt met name voor kerken en kerkelijke gebouwen, stadhuizen, regentenkamers en buitenplaatsen.

Vanwege de veelzijdigheid van de gebruikte materialen en technieken, en de wisselwerking met de bouwkundige schil, is voor een goede instandhouding van interieurs brede en interdisciplinaire kennis noodzakelijk. Referenties aan en kennis over andere locaties is daarbij wenselijk. Maar omdat het merendeel van de interieurs zich achter gesloten deuren bevindt en tot het privédomein van de eigenaren en gebruikers behoort, is dat een lastige zaak. Goede overzichten van en inzichten in overgeleverde interieurs en interieuronderdelen zijn helaas gebrekkig, ondanks een sterke groei van de belangstelling en een significante aanwas van publicaties de laatste jaren. Bovendien zijn de verschillende objectrestauratoren hun eigen vakdiscipline voortdurend aan het professionaliseren. Restauratiemethoden, -technieken en daarmee gepaard gaande inzichten ontwikkelen zich continu. Geleidelijk krijgt het historisch interieur de waardering die het toekomt. Maar het aantal generalistische interieurhistorici, ongeacht hun dienstverband, is beduidend kleiner dan in menig ander erfgoedspecialisme: het is te tellen op de vingers van één hand.

Een goede, verantwoorde en gebalanceerde zorg voor historische interieurs in al hun facetten is dus niet eenvoudig en verre van vanzelfsprekend. Een verantwoord binnenklimaat, een aanvaardbare lichtbelasting, een verstandig schoonmaak- en onderhoudsregime, acceptabele gebruiksrichtlijnen, zorgvuldige en weldoordachte conserverings- en restauratietrajecten: het zijn stuk voor stuk complexe aspecten van de erfgoedzorg die een brede kennis en een open en actuele blik naar buiten verlangen. Een Interieurwacht kan in deze opzichten veel betekenen voor de afzonderlijke panden, hun eigenaars en beheerders, en daarmee ook voor de monumentenzorg in het algemeen. De positieve signalen en ervaringen vanuit Vlaanderen en Noord-Brabant zijn in dit opzicht veelzeggend.

Het interdisciplinaire karakter van een Interieurwacht, die aandacht schenkt aan *alle* materialen en interieuronderdelen en die kan adviseren over zowel preventieve als actieve conservering, is van grote betekenis voor de instandhouding van historische interieurs en daarmee voor de gebouwen waarin deze zich bevinden. Dit geldt des te meer in een tijd waarin de gemiddelde burger steeds minder vertrouwd is met historische gebouwen en gebouwonderdelen, waaronder 'oude' binnenafwerkingen en andere interieurelementen. Het doorgeven van kennis en vaardigheden met betrekking tot een verantwoorde zorg voor en omgang met historische interieurs is in de hedendaagse moderne maatschappij geen vanzelfsprekendheid meer, laat staan het verspreiden hiervan. Daarom is het een algemeen belang dat ook deze aspecten van de monumenten- en erfgoedzorg in het stelsel geborgd worden.



“Een van de bijzondere kenmerken van het Nederlandse gebouwde erfgoed is de grote geografische diversiteit. Maar juist de interieurs en interieuronderdelen met eigen stad- of streekgebonden karakteristieken blijken extra kwetsbaar. Op deze plaatsen zijn adequate adviezen meer dan welkom, en soms zelfs van levensbelang.”

Antoon Ott
directeur Artilaw

Traditionele woonkamer van de karakteristieke dwarsdeelboerderij in Staphorst-Rouveen (Overijssel) uit 1908 (rijksmonumentnr. 34450; sinds 2006 in bezit van Vereniging Hendrick de Keyser).



.....

“Onder de noemer housekeeping werken wij voortdurend aan de zorg voor de historische interieurs en collectie in onze huizen en kastelen. Uitgangspunt is: met regelmaat controleren en onderhouden, en niet meer dan noodzakelijk ingrijpen. Dat is voor ons duurzaam beheer.”

Jeanine Perryck

Stichtingen Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen

.....

Audiëntiezaal van het Van de Perrehuis, Hofplein 8 te Middelburg. De wandtapijten van de Brusselse tapijtweverij Leyniers uit 1765 zijn speciaal voor deze ruimte geweven (rijksmonumentnr. 28965).

Locatieverslagen

In de volgende 32 bladzijden wordt verslag gedaan van acht bezoeken aan locaties met een historisch interieur. Het doel hiervan is een indruk te geven van de manier waarop een interieurwachter in de praktijk te werk gaat.

De verslagen schetsen diverse schadefenomenen, de onderwerpen die aandacht krijgen en de wijze waarop prioriteiten worden bepaald. De bezoeken, van elk ongeveer drie uur, waren uitdrukkelijk geen volledige inspecties; het waren hoogstens 'quick scans'.

Bij het bepalen van de locaties is vooral gezocht naar een goede spreiding van de typen interieurs en hun leeftijd, de aard van de gebouwen, het gebruik hiervan en hun eigenaren en/of beheerders. Hierdoor werd het mogelijk in kort bestek een veelheid van vragen en problemen alsook antwoorden en oplossingen voor het voetlicht te brengen.

Voor alle locatiebezoeken is gebruikgemaakt van de deskundigheid van Nederlands eerste (en tot voor kort enige) specialist historische interieurs Harrie Schuit MA, sinds 2006 werkzaam voor Monumentenwacht Noord-Brabant. Hij is afgestudeerd aan het Instituut Collectie Nederland op de preventieve conservering van het interieur van kasteel Loenersloot. Harrie Schuit volgde diverse stages (bij onder meer Paleis Het Loo en het Victoria & Albert Museum) en een vervolgopleiding Kunstgeschiedenis aan Universiteit Leiden.

Daarnaast hebben vier andere deskundigen op het gebied van (onder meer) historische interieurs hun medewerking verleend aan de locatiebezoeken. Zij worden hier geïntroduceerd; in de verslagen is volstaan met een korte aanduiding van hun functie en eventueel werkkring.

De bezoeken aan Librije en Walburgiskerk in Zutphen en het Huis der Provincie in Arnhem werden ondersteund door drs. Nina Duggen, inspecteur bij de sector Collecties & Archieven van de Erfgoedinspectie. Zij is kunsthistoricus en museologe

en is gespecialiseerd in behoud en beheer van cultuurofgoed, zoals conservering en veiligheidszorg. Sinds 2007 houdt Nina Duggen als inspecteur toezicht op onder andere het beheer en behoud van de roerende rijkscollectie.

Aan de bezoeken aan de boerderij op landgoed Overduin bij Oostkapelle en het Burgerweeshuis in Zierikzee werd meegewerkt door Tanya Bourgeois, sinds 2001 monumentenwachter interieur bij Monumentenwacht Antwerpen, daarvoor vijf jaar bij Monumentenwacht (Belgisch) Limburg. Zij is licentiaat in de kunstwetenschappen en studeerde restauratie van schilderijen. Tanya Bourgeois werkte onder meer mee aan het Interreg-project *'Monumentenzorg? Vergeet de historische binnenruimte niet!'* (2001).

De bezoeken aan de Beurs van Berlage en de koopmanswoning De Vergulde Ster, beide in Amsterdam, kregen ondersteuning van drs. Agnes Brokerhof, senior-onderzoeker Instituut Collectie Nederland. Als programmaleider *Collectie Risico Management* en met haar kennis van preventieve conservering bekeek zij de interieurs op de genoemde locaties vooral vanuit een integraal perspectief van culturele waardering en het verkleinen van de kans op waardeverlies.

Aan de bezoeken aan de Sint Gertrudiskerk in Utrecht en Kasteel Nijenrode bij Breukelen werd medewerking verleend door drs. Alwin van Hees, sinds augustus 2010 in dienst van Monumentenwacht Limburg en daarmee Nederlands tweede interieurwachter. Na het doorlopen van de schilderschool Sint Lucas te Boxel studeerde hij kunst- en architectuurgeschiedenis aan de Universiteit Utrecht en volgde hij de masterstudie *Conservation of Monuments and Sites* aan de KU Leuven.

.....
"De zorg voor ons cultureel erfgoed is voor een groot deel vrijwilligerswerk.

Een professionele ondersteuning is van eminent belang.

De Interieurwacht als 'hulpkoster van de 21e eeuw' kan daaraan

een belangrijke bijdrage leveren!"

Gert van den Bremen

voorzitter Stichting Oude Groninger Kerken
.....

Het is niet alleen het enige 'Huis der Provincie' in Nederland, het is ook het eerste belangrijke overheidsgebouw van na de Tweede Wereldoorlog. Gebouwd tussen 1950 en 1954, in het zwaar gebombardeerde centrum van Arnhem. Kenmerkend zijn de vele met het gebouw verbonden uitingen van kunst en kunstnijverheid, waardoor het met recht een Gesamtkunstwerk mag heten. Daarnaast het open karakter, dat een bewuste architectonische keus is geweest om de publieke functie te benadrukken. Een mooie, maar kwetsbare combinatie. Blijkt vrijwel dagelijks.

Huis der Provincie te Arnhem

Dagelijks dilemma's



“Dit gebouw zit vol waardevolle kunstwerken, maar het is geen museum. Het moet voor zo veel mogelijk mensen toegankelijk zijn, maar er zijn geen suppoosten. De grote meerderheid begrijpt dat je dit interieur met respect moet behandelen, maar er zijn ook gebruikers die het wat minder nauw nemen. Soms onbewust. Daarom stellen we ons als beheerders voortdurend vragen. Welke ruimtes kunnen we openstellen voor welke groepen? Welke activiteiten kunnen we wel en niet toestaan? Welke aanpassingen zijn toelaatbaar? Het is vaak een worsteling om het juiste antwoord te vinden. Je staat steeds weer voor dilemma's.”

Annet Hendriks is beleidsmedewerker Huisvesting bij de Provincie Gelderland. Samen met collega Marcel Brouwer, bouwkundig beheerder vastgoed, leidt ze interieurwachter Harrie Schuit en inspecteur Nina Duggen door de gangen, werkkamers, vergaderzalen en hallen van het Gelderse bestuurscentrum. Het is vakantietijd en dat is gunstig. Zonder iemand te storen kan bijna overal in, onder en achter worden gekeken. Vooral Harrie Schuit doet dat veelvuldig. “Kijken waar anderen niet kijken is essentieel voor het werk van een interieurwachter. Achterkanten zeggen vaak meer over de conditie van een object dan voorkanten.”

Ook in dit relatief moderne, lichte, ruim opgezette en overzichtelijke Huis der Provincie zijn er meer dan genoeg onderdelen die een kritische blik verdienen. Ruwweg kun je drie aandachtsgedebieden onderscheiden. Ten eerste de met het gebouw verbonden afwerkingen, waaronder natuurstenen vloeren, wanden van (sier)metselwerk en de vele betimmerde wanden en plafonds. Ten tweede de talloze kunstuitingen, waaronder reliëfs, mozaïeken, wandkleden, tapijten, schilderijen en beeldhouwwerken. Een groot aantal van de hand van bekende Nederlandse kunstenaars. En ten derde de zeer gevarieerde groep ‘losse objecten’. Sommige, waaronder lampen, tafels, stoelen en zelfs asbakken, zijn destijds speciaal voor het gebouw ontworpen. Daarnaast is er een categorie ‘geschenken’, ontvangen van zeer diverse relaties bij de opening. “Deze zitbanken bijvoorbeeld”, wijst Hendriks aan. “We hebben ze onlangs laten restaureren en het had nog heel wat voeten in de aarde voordat we daarvoor de juiste koeienhuiden hadden gevonden.”

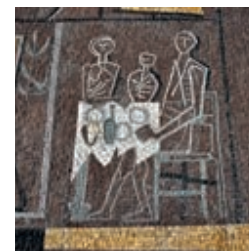
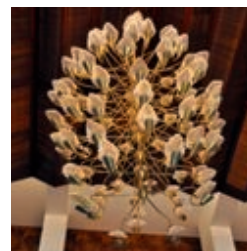
Dat zoeken naar de juiste materialen, onderhoudsmethoden en specialisten kost vaak veel tijd en moeite, geeft Brouwer aan. “Wat dat betreft zou een Interieurwacht een bijzonder nuttige rol kunnen spelen door doeltreffend te verwijzen naar kennisbronnen en deskundigen die je verder kunnen helpen.”

Zo mogelijk nog groter is de behoefte om ruggespraak te kunnen houden met een specialist over het spanningsveld tussen het



Annet Hendriks (midden) geeft Harrie Schuit (links) en Nina Duggen (rechts) uitleg over de ‘geschenken’ aan het Huis der Provincie, waaronder deze met koeienhuiden beklede bank.

Een van de speciaal ontworpen lampen. Vraag van de beheerders: kunnen in deze designverlichting uit de jaren vijftig met goed fatsoen spaarlampen worden aangebracht?



Deze lamp in de Statenzaal en dit mozaïek (fragment) in een van de hallen zijn enkele van de vele kunstuitingen die het Huis der Provincie tot een Gesamtkunstwerk maken.

Harrie Schuit, Nina Duggen, Annet Hendriks en Marcel Brouwer (vlnr) in gesprek over het gebruik van de Statenzaal.



gebruik en het behoud van het gebouw. “Een paar keer per jaar vergadert hier het Europese Jeugdparlement. Dat past natuurlijk prachtig in de gedachte van een open bestuurscentrum. Maar nogal wat jeugdige parlementariërs springen vrij nonchalant met het interieur om. Sommigen klieren op tafels en krassen in deuren. Hoe ga je dat tegen?” Zo illustreert Hendriks. “Een ander voorbeeld: waar mag wel en niet worden gegeten? Niet iedereen is het ermee eens, maar in de Statenzaal staan wij het bijvoorbeeld niet toe.”

Harrie Schuit heeft alle begrip voor die keuze. “Het gaat hier om een grote ruimte met veel waardevolle elementen. Als je eten en drinken hier toestaat, krijgt dat – zeker op termijn – zichtbare gevolgen. Voor je het weet ontstaat er schade aan onderdelen van het interieur en als je even niet goed schoonmaakt, krijg je schimmels, schadelijke insecten en muizen. Dat moet je niet willen.” Hendriks is blij met die bijval. “Wij hebben wel eens moeite onze standpunten te verdedigen. Ook intern, tegenover collega’s. Het is prettig als je dan kunt verwijzen naar de visie van een externe deskundige.”

Die inbreng van expertise was een van de redenen waarom de beheerders enige tijd geleden aan Monumentenwacht Gelderland hebben gevraagd ‘een soort gebruikshandleiding’ voor het gebouw op te stellen. “Wat wij nodig hebben, is een document dat voorziet in duidelijke richtlijnen en concrete adviezen voor het beheer, het gebruik, het onderhoud, het schoonmaken, zeg maar voor alle activiteiten om dit gebouw op een verantwoorde manier in stand te houden”, zo licht Marcel Brouwer toe.

Monumentenwacht heeft Brouwer vervolgens uitgelegd waarom zij de gevraagde handleiding niet kan leveren en direct aansluitend voorgesteld het Huis der Provincie voor te dragen voor een verkennende inspectie. Dat vond hij een goed idee. “Ik neem aan dat een Interieurwacht wel zo’n beheer- en behoudplan zou kunnen maken.”

Zonder twijfel, verzekert Harrie Schuit. Het is maatwerk en het zal dan ook de nodige inspanning vragen, maar het is de investering waard. “Dit is een jong monument, dat in goede staat verkeert. Er is nog geen al te ernstige inbreuk op gepleegd. Juist hier kan een integraal beheer- en behoudplan, met oog voor *alle* aspecten van een goede instandhouding, veel schade voorkomen en overbodige herstelkosten besparen.”

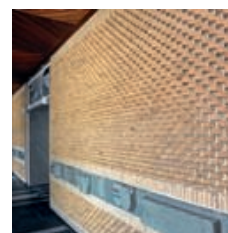
Ook Nina Duggen is enthousiast. “Er zijn hier diverse relatief nieuwe materialen en technieken gebruikt. Met een goede richtlijn voor behoud en beheer kunnen de eigen medewerkers van de Provincie toezien op de beste bewaarcondities en het



Ook de achterkanten van wandtapijten behoren tot het inspectiegebied van de Interieurwacht.



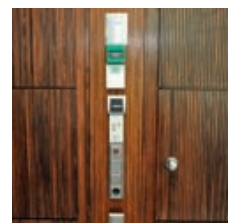
Bij het aanbrengen van een scheidingswand is het siermetselwerk (muizentanden) nodeloos beschadigd.



“Het nut van een Interieurwacht is niet alleen kennisoverdracht en advisering. Ook bewustmaking is belangrijk. Zodat eigenaren en beheerders weten welke waarden zij in huis hebben.”

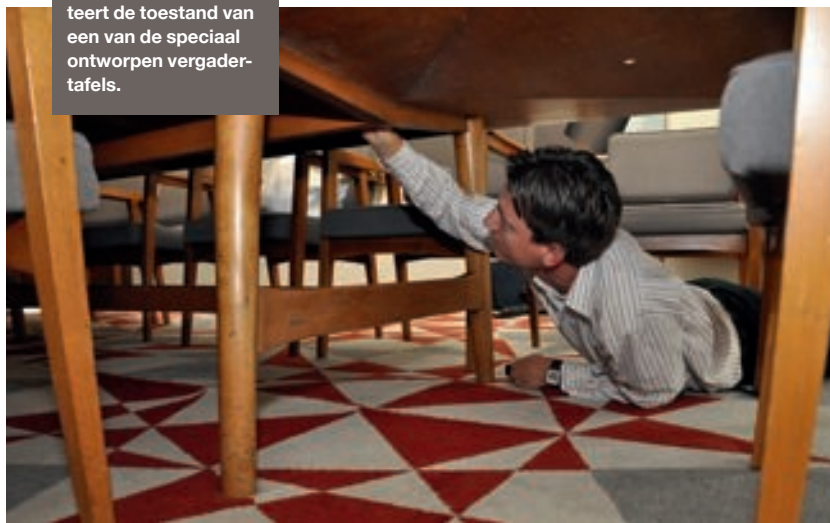
Nina Duggen

inspecteur Erfgoedinspectie



Steeds meer schakelaars ontsieren de betimmering.

Harrie Schuit inspecteert de toestand van een van de speciaal ontworpen vergader-tafels.



juiste onderhoud. Ook voor toepassingen waarvan je nog niet precies weet hoe ze zich op den duur zullen gedragen, is het goed om de uitgangspunten voor beheer en onderhoud vast te leggen. Zodra er nieuwe kennis beschikbaar is, kun je het protocol aanpassen. Zo kun je bijvoorbeeld de behandelgeschiedenis van een object archiveren en daar kunnen latere beheerders hun voordeel mee doen. Eigenlijk zou er voor dit soort interieurs en collecties standaard een beheer- en behoudplan moeten zijn.”

Marcel Brouwer wil in elk geval ook iets vastleggen over aanpassingen aan het gebouw. Veranderende eisen van gebruikers en de wetgever maken dat er vrijwel voortdurend kleine en grotere ingrepen nodig zijn. “Zo moest het gebouw in 2000 op last van de brandweer worden gecompartmenteerd. Daarom zijn op verschillende plaatsen in de gangen tussenwanden van metaal en glas aangebracht.”

“En daarbij zijn ze nogal slordig omgesprongen met het siermetselwerk”, constateert Harrie Schuit onmiddellijk. “Er is hier gewoon een rij muizentanden (naar buiten stekende stenen) afgekapt. Dat had ook anders gekund.” En dan, na een korte toelichting: “Ik wil ze beslist niet allemaal over één kam scheren, maar er zijn helaas veel bouwbedrijven en installateurs die alleen naar hun eigen opdracht kijken. Ze hebben geen enkele affiniteit met historische interieurs en houden er dan ook geen enkele rekening mee.”

Hij heeft het nog niet gezegd of Nina Duggen begint in de centrale hal restjes bouw materiaal van de grond te rapen. Een paar schroeven, metalen ringen, afgeknipte einden van installatiedraden. “Dit soort scherpe voorwerpen moeten hier natuurlijk niet blijven liggen. Als er mensen overheen lopen of een cateringwagen sleept ze mee, heb je zo een stel krassen in deze marmeren vloer.”

Brouwer en Hendriks zijn zich de problematiek terdege bewust. De moeilijkheid is alleen dat je niet altijd overal bij kunt zijn. Daarom is een richtlijn zo belangrijk. Hendriks: “Je kunt een opdrachtnemer dan een stuk papier in handen geven en zeggen: je mag het werk uitvoeren op die en die voorwaarden. Daar hoort zeker bij dat er goed wordt opgeruimd.”

Overigens zijn er ook voorbeelden van heel geslaagde aanpassingen. Zo vormen de interruptiemicrofoons in de Statenzaal een vanzelfsprekend geheel met het interieur dat ruim een halve eeuw ouder is. En op de plaats van de vroegere spoelkeuken is heel stijlvol een documentatiecentrum ingepast. Het lijkt er altijd te zijn geweest. “Maar bij de voorbereiding van dit soort aanpassingen zou de inbreng van een Interieurwacht heel nuttig zijn.” Daarvan is Marcel Brouwer overtuigd.



Scherpe voorwerpen horen niet op een natuurstenen vloer te blijven liggen.



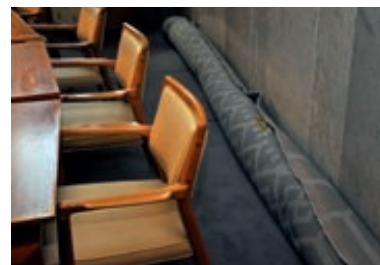
In het fineer van de tafel blijven kringen van koffie- en theepotten achter.



De nabijheid van de tafel vergroot de kans op schade aan het schilderij.



Vuilaanslag boven de traptreden door frequent vochtig reinigen.



Om schade door intensieve betreding te voorkomen, wordt in sommige gevallen een kostbaar vloerkleed tijdelijk in veiligheid gesteld.

Het bezoek aan koopmanswoning De Vergulde Ster, aan de Amsterdamse Keizersgracht, wijkt in twee opzichten af van de zeven andere. Ten eerste staat het pand leeg, waardoor er optimaal zicht is op de onroerende interieuronderdelen: vloeren, wanden en plafonds. Ten tweede is er geen beheerder die de interieurdeskundigen Harrie Schuit en Agnes Brokerhof rondleidt. Niettemin komen beiden tot een interessante beschouwing. Over waarden, risico's, beestjes en schade.



Koopmanshuis De Vergulde Ster te Amsterdam

Over waarden, risico's, beestjes en schade

Op de afgesproken tijd opent een vriendelijke medewerkster van Vereniging Hendrick de Keyser de voordeur van Keizersgracht 387. Een stevig stuk timmerwerk met een elegant bovenlicht, aan de buitenzijde strak in de donkergroene verf. Ook de rest van de voorgevel staat er uitstekend bij. Dit pand uit 1668 werd in 1955 door de vereniging verworven. In 1967 volgde een restauratie van het exterieur. De zandstenen halsgevel met vele vensters, gebeeldhouwde klauwstukken, guirlandes en gebogen frontons, wordt sindsdien goed onderhouden. Het interieur is lange tijd verhuurd als kantoor en woning en wacht nu op een nieuwe bestemming. “Jullie mogen deze vertrekken allemaal bekijken, alleen niet de twee die worden bewoond als anti-kraak. En nu moet ik echt weg.”

“Dit is ook wel eens interessant”, overpeinst Harrie Schuit als de massieve voordeur in het slot is gevallen. “Bijna altijd heb ik voor, tijdens of na een interieurinspectie overleg met een eigenaar of beheerder. Dat is handig om historische achtergrondinformatie in te winnen. Of praktische gegevens, bijvoorbeeld over technische installaties. Vooral bij een eerste bezoek. Meestal wordt terloops ook duidelijk welke vragen bij de beheerder leven. Daar houd ik dan rekening mee bij de advisering. Nu is die input er niet. We beginnen hier helemaal blanco. Maar dat is geen probleem. We gaan gewoon aan de slag. En dan horen we later wat de vereniging vindt van onze conclusies. Ik ben benieuwd.”

De Vergulde Ster bestaat uit een voor- en een achterhuis, verbonden door een lange gang met zwarte en witte marmeren plavuizen. Een aantal met houtimitatie beschilderde deuren op de bovenverdieping van het achterhuis vormt voor de twee specialisten een eerste aanleiding tot een nadere analyse. Vooral over al dan niet te treffen conserverende en/of restauratieve maatregelen. Maar veruit de meeste aandacht krijgen de kamer-en-suite op de hoofdverdieping van het voorhuis en een grote kamer op de eerste verdieping van het achterhuis.

Dit laatste vertrek is indrukwekkend, zelfs in de huidige conditie zonder wandbespanning, vloerbedekking en gordijnen. Dat zit hem niet alleen in de omvang en de grote, hoge ramen. Het is de combinatie van het geheel: het parket op de vloer, de opmerkelijke neorenaissance-deurpartij, de schouw met spiegel, en niet in het minst het Moors aandoende cassetteplafond. Deze inrichting werd aangebracht rond 1910.

De kamer-en-suite is in het midden van de negentiende eeuw afgewerkt in neo-Lodewijk XV stijl. De betimmering van de wanden voorziet in overvloedig lijstwerk; voor een deel strak en voor een deel in zwierige rococo-motieven. Bij de meeste uitgespaarde wandvlakken is de textiele bespanning verdwenen. De wanden zijn in hun geheel blauwgrijs geschilderd,

Een karakteristieke Nederlandse parketvloer: het middendeel, waar het tapijt hoort te liggen, is uitgevoerd in eenvoudige vloerdelen.



Schade aan het parket, veroorzaakt doordat plaatselijk de ondervloer is verwijderd om ruimte te maken voor een buis.



Harrie Schuit (links) en Agnes Brokerhof in gesprek over de beste manier om de met houtimitatie beschilderde deuren te behouden.



Inspectie van de marmeren gang.

maar er zijn overvloedige aanwijzingen dat dit pas veel later is gedaan. Boven de schouwen hangen spiegels met weelderige, goudgeverfde bekroningen en de plafonds zijn voorzien van fijnzinnig stucwerk, dat in subtiele, gedempte tonen is beschilderd.

Ondanks diverse ontbrekende elementen en talloze kleine onvolkomenheden is de slotsom voor Harrie Schuit niet moeilijk. "Dit interieur is zonder twijfel het behouden waard. Het verkeert overwegend in een goede conditie en het verdient geconserveerd en op onderdelen gerestaureerd te worden. Alleen zul je, voor je daarmee begint, moeten vaststellen hoe het pand in de toekomst zal worden gebruikt. Of nog beter: bepaal op basis van de mogelijkheden van het interieur welke herbestemming(en) het pand kan krijgen. Ook omdat de kosten van conserverende werkzaamheden behoorlijk kunnen oplopen."

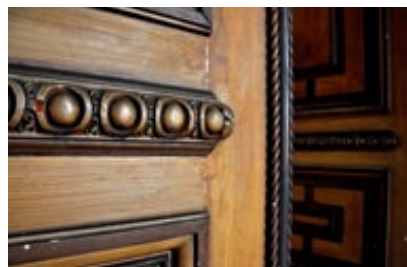
Onderzoeker Agnes Brokerhof heeft tijdens de rondgang nog niet veel gezegd naar aanleiding van schades of technische gebreken. Maar nu het gaat om de algehele benadering, om de te maken beleidskeuzes, verandert dit. "De eerste stap moet naar mijn mening bestaan uit een waardestelling en een risico-analyse. Je moet weten wat de waardevolle onderdelen zijn. In verband daarmee zijn vaak specifieke deelonderzoeken gewenst, bijvoorbeeld naar kleuren, materialen of toegepaste technieken. Kortom, een goed bouw- en interieurhistorisch onderzoek is hier zeker op zijn plaats. Daarnaast is het verstandig te bepalen hoe kwetsbaar de vastgestelde waarden zijn voor mogelijke schades. Die kunnen variëren van lekkend hemelwater en optrekkend grondwater tot blikseminslag, brand, licht, stof, plaagdieren, gebruiksschade en vandalisme. Pas als dat beeld compleet is, wordt het mijns inziens tijd voor een restauratieplan."

Schuit kan zich wel vinden in deze visie. "In dit leegstaande pand kun je alles goed overzien. Daar moet je bij het vaststellen van de waarden van profiteren. Juist nu kun je relatief gemakkelijk inzicht krijgen in eventuele verborgen waarden achter, boven of onder later aangebrachte toevoegingen." Overigens zullen de mogelijkheden tot bouw- en interieurhistorisch onderzoek in nauw overleg met de eigenaar moeten worden vastgesteld.

Een Interieurwacht zou ook een meerwaarde kunnen hebben voor de zoektocht naar de meest geschikte nieuwe bestemming, denkt Schuit. En als die keus gemaakt is, kan de interieurwachter meedenken over de consequenties. "Wordt het een kantoor, denk dan bijvoorbeeld om bescherming van de parketvloer onder de bureaustoel. Wordt het een woonhuis, bedenk dan bijvoorbeeld waar de badkamer moet komen om de kans op waterschade minimaal te houden."



Het timmerwerk in neo-renaïssance-stijl verkeert overwegend nog in goede staat.



De karakteristieke deurbel functioneert nog altijd.



De rijk gedecoreerde schoorsteenspiegel is met bladgoud verguld.

Schouw met kachel en siertegels.





Installaties laten beschadigingen na, maar deze geven soms nuttige aanwijzingen over de oorspronkelijke afwerking.



De kamer-en-suite in het voorhuis. Het plafond heeft zijn oorspronkelijke kleuren, de wanden zijn egaal overgeschilderd, waardoor hun verfijning verloren is gegaan.

Nog een belangrijk aandachtspunt: welke periode uit de biografie van het pand wil je bij een restauratie naar voren laten komen? Welke stijlfase moet worden aangehouden? Brokerhof verwacht dat het antwoord volgt uit het waardenonderzoek. “Daaruit vloeien bijna vanzelf maatregelen voort om omstandigheden te verbeteren én om onderdelen te consolideren of naar een zekere staat te restaureren. Daarom is het zo belangrijk het interieur in al zijn onderdelen en hoedanigheden op waarde te beoordelen. De beestjes komen later. Tenzij er natuurlijk sprake is van een acute aantasting.”

Met ‘de beestjes’ doelt Brokerhof op aantastingen door houtborende en andere schadelijke insecten, maar, in overdrachtelijke zin, ook op allerlei andere bedreigingen, zoals schimmels, zouten, licht en een ongunstig binnenklimaat. Er ontstaat enige discussie over de vraag ‘hoeveel later’ de beestjes bij een Interieurwacht in beeld zouden moeten komen.

.....

“In mijn visie moet een interieurwachter een brede kennis hebben van conserverings- en restauratietechnieken en gerelateerde kunstgeschiedenis. Maar minstens zo belangrijk is dat hij of zij oog heeft voor de waarden en risico's van een interieur. En dat alles in samenhang met de wensen en mogelijkheden van de eigenaar.”

Agnes Brokerhof
senior-onderzoeker Instituut Collectie Nederland

.....

“In sommige gevallen moet dat vrij snel, in andere is het minder urgent”, vindt Schuit. “In dit geval zou ik de losliggende marmeren vloertegels in de gang bijvoorbeeld direct op de prioriteitenlijst opnemen. Dit om materiaalverlies en vervolgschade te voorkomen. Ook zou ik de eigenaar preventieve maatregelen adviseren, bijvoorbeeld om geschikte maten op de kwetsbare vloeren te leggen.”

Hiermee maakt Schuit duidelijk dat kleinschalige herstel- en onderhoudsmaatregelen en preventieve maatregelen nadrukkelijk tot de kerntaken van een Interieurwacht behoren. Voor Brokerhof heeft het voorkomen van rampen prioriteit. Maar ze relateert zichzelf enigszins. “Ik ben als onderzoeker begonnen op microniveau. Bij stofdeeltjes, licht en moleculen. Nu zit ik aan het andere eind van het spectrum. Bij waarden, risico's en veiligheid. Waarschijnlijk is het goed als een Interieurwacht oog heeft voor beide uitersten. En zeker voor alles daartussen.”

A photograph of three people, two men and one woman, looking down at a large, open, antique book. The man on the left is leaning over the book, pointing at a page. The man in the middle is looking at the book with a focused expression. The woman on the right is also looking at the book. The book is thick and has yellowed pages. The background is dark and out of focus.

Librije en Walburgiskerk te Zutphen

Godsdienststrijd resulteert in uniek cultuurhistorisch ensemble



Andersdenkenden, in dit geval hervormingsgezinden, overtuigen van hun dwaling door hun kwaliteitsliteratuur aan te bieden. Dat was het doel van de katholieke kerkmeesters die in het midden van de zestiende eeuw besloten om tegen het koor van de Zutphense Walburgiskerk een voor ieder toegankelijke bibliotheek te laten bouwen. Een keur aan theologische en rechtswetenschappelijke werken, aangevuld met klassieke auteurs, diende de groeiende protestantse aanwas terug te winnen voor het rechte christelijk geloof. Het rooms-katholieke.

Het heeft niet mogen baten. Enkele decennia later, in 1591, komt de kapittelkerk, gewijd aan de heilige Walburga, na diverse wisselingen definitief in handen van de hervormden. Dat heeft een lange reeks ingrijpende wijzigingen tot gevolg, ook voor het interieur. De Librije (bibliotheek) wordt echter nagenoeg met rust gelaten. De eikenhouten lectrijnen (lezenaars) staan er vandaag nog vrijwel hetzelfde bij als in het openingsjaar 1564. Van de oorspronkelijke boekenverzameling is een deel verdwenen, maar daar zijn andere banden voor in de plaats gekomen. De meeste zijn van grote waarde.

Dat was ook al zo in de zestiende eeuw. “Daarom werden de boeken met kettingen vastgelegd aan deze ijzeren stangen”, vertelt Herman van Bosheide, penningmeester van Stichting Librije Walburgiskerk Zutphen, aan interieurwachter Harrie Schuit en inspecteur Nina Duggen. “Als je dit slot aan het einde van de stang openmaakt, kun je boeken verwisselen. Op de lectrijnen in deze benedenruimte is plaats voor zo’n 300 titels. Boven bewaren we in een aparte ruimte nog eens 450 banden.”

Harrie Schuit bekijkt steekproefsgewijs enkele boeken en lectrijnen, onder meer op sporen van vochtinwerking en insecten. Er zijn geen aantastingen te zien. Ook goed dat het belopen deel van de plavuizen vloer wordt beschermd door vloerbedekking. Nina Duggen stelt de gebruiks- en bewaaromstandigheden aan de orde. Wat is de gang van zaken bij de rondleidingen die hier dagelijks worden gegeven? Hoe groot zijn de groepen, is er altijd een gids bij, waar mogen bezoekers wel en niet komen en aanzitten? Positief is dat de glas-in-loodvensters met kunststof voorzetramen slechts gedempt en gefilterd licht doorlaten, zodat hierdoor geen ernstige schade wordt toegebracht aan de boekwerken.

Een ander belangrijk onderwerp is het binnenklimaat. Hoe worden temperatuur en relatieve luchtvochtigheid geregeld? “Papier is hygroscopisch. Het kan veel vocht opnemen, en ook weer afstaan, maar daar worden de boeken niet beter van”, licht Schuit toe. “Daarom moet de luchtvochtigheid bij voorkeur constant en niet te hoog of te laag zijn.”

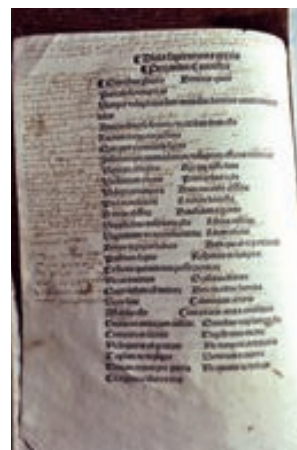
“Voor de benedenverdieping hebben we recentelijk de ontvochtigingsinstallatie laten vervangen. Het nieuwe systeem functioneert goed”, geeft Van Bosheide aan. “Daarom willen we ook de Bovenlibrije hierop aansluiten. Maar voor deze verandering zijn nogal wat ingrepen nodig, ook bouwtechnisch, en daar zijn we nog niet helemaal uit.” Een klassiek voorbeeld van een situatie waarin de belangen van een collectie – goede bewaarcondities – en de belangen van een bouwwerk – minimale aantasting door moderne technische voorzieningen – zorgvuldig op elkaar afgestemd moeten



Een van de vele ornamenten op de zuilen van De Librije.



De thermohygrograaf is in de Bovenlibrije de enige aanwijzing dat je je in de eenentwintigste eeuw bevindt.



De collectie van De Librije omvat enkele manuscripten en circa tachtig wiegedrukken. Dat zijn boeken van voor 1500. Bijzonder zijn de studieboeken en -boekjes van de kapittel-school. Ze zijn door de toenmalige studenten van allerhande aantekeningen voorzien en juist daarom erg gewild bij onderzoekers.

De Librije is een van de slechts drie overgebleven kettingbibliotheeken in Europa.



worden, constateren Schuit en Duggen. Een Interieurwacht zou hier een afgewogen advies kunnen geven, met oog voor beide belangen.

In een tussenruimte, bij een indrukwekkende groepenkast, komen onder meer de elektrische installatie en de brand- en inbraakbeveiliging ter sprake. Ondertussen heeft Van Bosheide uit twee omvangrijke sleutelbossen een oude looper geselecteerd. Even later glijdt deze in het smeedijzeren slot van een zware houten deur in het zuidertransept. “Kijk, toen de vloer hier is verhoogd, hebben we de draaicirkel uitgespaard. Dat vonden we beter dan de onderkant van de deur af te zagen.”

Een steile, stenen wenteltrap leidt de duisternis in. Weer klinkt een sleutel in een slot, een deur draait traag open, luiken worden ontsloten en langzaam dringt door getraliede ramen een schemerig licht de Bovenlibrije binnen. Langs de wanden slechts boeken in perkamenten of leren banden, afgewisseld met rijtjes bruine archiefdozen. Het is dat op de antieke tafel een thermohygrograaf (klimaatmeter) staat, anders zou je denken dat je zojuist een paar eeuwen terug in de tijd bent gestapt. “Hier bewaren we de meest kostbare en kwetsbare boeken”, geeft Van Bosheide aan.

38

Het topstuk is zonder twijfel de eerste druk van Copernicus' *De revolutionibus orbium coelestium*. In dit baanbrekende werk uit 1543 maakt de Pruisische sterrenkundige aannemelijk dat de planeten niet draaien rond de aarde, maar rond de zon. Het exemplaar van De Librije is tijdens een groot restauratieproject, gestart in 1992, zorgvuldig gerestaureerd. Van Bosheide haalt het werk uit de op maat gemaakte beschermende doos. Direct valt op dat de perkamenten band en het binnenwerk gescheiden zijn. “Door het restaureren is het boekblok dikker geworden, waardoor de originele band niet meer past. Een van de vele vragen bij de restauratie was of de herstelde inhoud van een nieuwe band moest worden voorzien. Wij hebben om diverse redenen besloten alleen nieuwe platten (houten bescherming aan boven- en onderzijde) te laten aanbrengen. Zonder bekleding dus. Maar over dergelijke beslissingen valt te discussiëren.”

Daarmee is de aftrap gegeven voor een uitvoerig gesprek over restauratie-ethiek. Wanneer is conserveren voldoende, wanneer moet er worden gerestaureerd? Vanwege de talloze mitsen en maren én het unieke karakter van vrijwel elk boekwerk (of ander object), moet op dergelijke vragen telkens weer een passend antwoord worden gevonden. Daarbij komt dat zowel de technische mogelijkheden als de beleidsopvattingen zich blijven ontwikkelen. In het algemeen werd in het verleden vaak veel forser ingegrepen dan tegenwoordig.



Het gerestaureerde boekblok en de originele band van Copernicus' *De revolutionibus orbium coelestium* worden gescheiden bewaard.



Dankzij een uitsparing in de verhoogde vloer is de historische deur intact gebleven.

„Onze vrijwilligers leveren binnen hun taakgebied uitstekend werk. Maar er is ook behoefte aan overzicht. Daar heb je een professional voor nodig. Een interieurwachter kijkt bovendien ook op plaatsen waar we zelf niet komen.”

Herman van Bosheide
penningmeester
Stichting Librije Walburgiskerk Zutphen



Veertiende-eeuwse ijzeren kroonluchter.



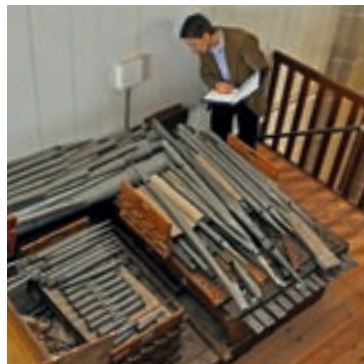
Nina Duggen, Harrie Schuit en Herman van Bosheide in gesprek over de toestand van de omvangrijke doopvont.



Vanaf het orgel is er een mooi uitzicht over het schip, met daarin onder meer de zeventiende-eeuwse preekstoel.



Decoratieve beschilderingen rond de kruisribgewelven.



Voor de verzameling overgeschoten orgelpijpen moet nog een goede oplossing worden gevonden.

Harrie Schuit werpt een kritische blik op de onderzijde van de eikenhouten preekstoel.



“Voor onze boeken hebben we een commissie van deskundigen die elke restauratie afweegt, voorbereidt en begeleidt. En zo nodig kan besluiten om het proces te stoppen. Terughoudendheid is sinds vele jaren het uitgangspunt, onder meer omdat restaureren altijd leidt tot informatieverlies”, licht Van Bosheide toe. “Daarom wordt elke ingreep gedocumenteerd. Van elke titel hebben we een restauratiedossier en eventueel een archiefdoos met restauratiemateriaal.”

Terug op de begane grond zet de zomerzon het kerkinterieur volop in het licht. Het is te danken aan de vele grote ramen, het heldere glas daarin en de lichte kleuren van het interieur. De fraaie beschilderingen rond de kruisribben, in uiteenlopende aardkleuren, geven het interieur extra cachet. In dit vrij sobere, maar smaakvolle decor komen de afzonderlijke interieur-elementen bijzonder goed tot hun recht. Met als hoogtepunten de zeventiende-eeuwse eikenhouten preekstoel, de veertiende-eeuwse ijzeren kroonluchter, het volledig gerestaureerde orgel met Bader-pijpwerk en de metershoge koperen doopvont met kraan.

Vaak wordt gedacht dat protestantse kerken niets van waarde bezitten, ook door de beheerders zelf, weet Harrie Schuit uit ervaring. “Hier zie je overduidelijk dat er geen enkele reden is om deze interieurs per definitie als niet waardevol te bestempelen. Er staat hier een verzameling topstukken! En dan hebben we het nog niet eens gehad over de vele muurschilderingen, beeldhouwde grafzerken en gedenkstenen. Laat kerkbesturen dus vooral niet op voorhand denken dat hun kerkinterieur niet van waarde is.”

Schuit en Duggen zijn in het algemeen zeer positief over het behoud en beheer van de interieurs van Walburgiskerk en Librije. Het is duidelijk dat beider besturen zich bewust zijn van de waarde van gebouw en collectie, op vele fronten de vinger aan de pols houden en zorgvuldige afwegingen maken tussen conserveren en restaureren. Wat zou volgens Van Bosheide de toegevoegde waarde van een Interieurwacht kunnen zijn?

“Ten eerste het verschaffen van een totaaloverzicht met prioriteiten, vanuit de visie van een professional. Van iemand die ook kijkt op plaatsen waar onze vrijwilligers niet komen, die ziet welke problemen er spelen of dreigen te ontstaan, en die bovendien ervaring en vergelijkingsmateriaal heeft vanuit andere gebouwen en interieurs. Zo’n specialist zal ons gericht kunnen adviseren over de uitvoering van onderhoudswerk, de keuze tussen conservering en restauratie, en de meest geschikte methodieken. Daarnaast verwacht ik dat een Interieurwacht klanten op weg helpt bij het vinden van de juiste vakmensen, want ook dat is voor beheerders vaak een lastige zaak.”

‘Wat is er aan de hand met deze tegelwand en wat moeten we ermee?’ Op die vragen zou rentmeester André Faas van buitenplaats Overduin bij Oostkapelle graag duidelijke antwoorden krijgen. Van een onafhankelijke en ter zake kundige instantie. “Eigenlijk zoals Monumentenwacht Zeeland dat doet voor de buitenkant.”



Boerderij op buitenplaats Overduin bij Oostkapelle

Een waardevol allegaartje



De tegelwand bevindt zich in de grote kamer van de historische boerderij op het landgoed. Er zijn al flink wat beschadigingen opgetreden en, nog kwalijker, er komen regelmatig nieuwe bij. Tegeltjes barsten, glazuur staat op en is plaatselijk al verdwenen, hoekjes breken af. Ook komt er steeds meer 'wit poeder' aan het oppervlak. "Zoutuitbloei", constateert Tanya Bourgeois. "Een bekend verschijnsel." In Vlaanderen waar, zij al bijna veertien jaar werkzaam is als 'Monumentenwacht interieur', komt ze het regelmatig tegen. "De muur is vochtig en in het water zijn zouten opgelost. Hier binnen, waar het warmer is dan buiten, verdampt het vocht. De zouten kristalliseren aan het oppervlak en dan krijg je dit witte poeder. Het is met een zachte, droge borstel of kwast gemakkelijk te verwijderen. Maar je moet geen pluizige doeken of harde borstels gebruiken. Daarmee trek je opstaand glazuur los en maak je de schade erger."

Het vocht in de muur is de grootste veroorzaker van de schade aan de tegelwand, concludeert interieurwachter Harrie Schuit. Het verzwakt niet alleen de hechting van de tegels, het zorgt er ook voor dat de muur steeds 'in beweging' is of 'werkt'. Als het vriest, wordt het water in de muur geleidelijk omgezet in ijs, dat meer ruimte nodig heeft; bij dooi krimpt het volume van metsel- en voegwerk weer iets.

Aan de buitenzijde van de betegelde muur zijn de gevolgen van dit proces duidelijk te zien. Tussen de donkere, nog gave bakstenen bevinden zich ook vele helder rode exemplaren. Daar is de buitenlaag van de steen 'afgespat' door zoutvorming en bevroering van vocht. Plaatselijk zijn centimeters steen verdwenen. Dat geldt eveneens voor een deel van het voegwerk. De gevel heeft van Monumentenwacht Zeeland dan ook de kwalificatie 'matig' gekregen.

"Ik geef in mijn dagelijkse praktijk geen bouwkundige adviezen", merkt Harrie Schuit op, "maar de ervaring leert dat dit soort oude muren bestaan uit betrekkelijk zachte en poreuze baksteen, die gemakkelijk vocht opneemt en doorlaat. Het kan gaan om grondwater, dat door capillaire werking omhoog wordt gezogen. Bij gevels op de westzijde is ook vaak sprake van doorslaand regenwater. Zowel grondwater als hemelwater kunnen zouten bevatten, zeker in Zeeland waar als gevolg van inundaties en de watersnoodramp de ondergrond op veel plaatsen verzilt is. Zouten kunnen daarnaast afkomstig zijn uit de stenen en de specie."

"Je ziet hier duidelijk hoe een interieurprobleem rechtstreeks samenhangt met een exterieurprobleem", geeft Bourgeois aan. "In Vlaanderen brengen wij in zo'n geval gezamenlijk met de exterieurspecialisten advies uit." In Nederland zal dat niet anders gaan, is de stellige verwachting van Schuit. Het is voor de beheerder of eigenaar immers van groot belang dat hij een



Boerderij (links) en bakhuis op landgoed Overduin.



Het metselwerk van de westgevel heeft in de loop der jaren aanzienlijke (vorst)schade opgelopen.



Bij strijklicht zijn oneffenheden en beschadigingen extra goed zichtbaar.



Harrie Schuit controleert de afdichting van het rookkanaal.



Door een loszittende tegel uit te nemen, wordt voorkomen dat deze verder beschadigd of incompleet raakt dan wel op enig moment uit de wand valt en breekt.

samenhangend beeld krijgt van de schadeoorzaken en de mogelijkheden om deze op te lossen.

Rentmeester Faas is het daarmee eens. Voorlopig heeft hij echter nog een hele reeks vragen. Er zijn plannen om de westgevel te laten pleisteren, maar welk middel moet daarvoor gebruikt worden? Zal de behandeling de problemen definitief oplossen? Moeten voor een goed herstel alle tegels van de binnenmuur worden verwijderd? En is het dan een idee om bij het terugplaatsen gelijk wat meer orde te brengen in het geheel? Want nu is het toch eigenlijk een allegaartje, van diverse restpartijen en losse tegeltjes...

Bourgeois en Schuit hebben niet op alle vragen direct een passend antwoord. Maar één ding is zonneklaar voor hen: de tegels mogen er beslist niet af. En dan niet alleen omdat er bij verwijdering een zeer grote kans op beschadiging bestaat. Zeker zo belangrijk is dat hergroepering en/of aanvulling met andere, 'bijpassende' tegels regelrechte geschiedvervalsing zou zijn.

“De samenvoeging van allerlei soorten tegeltjes was destijds natuurlijk een praktische en goedkope oplossing”, licht Bourgeois toe, “maar het is ook zeer karakteristiek voor boerderijen en eenvoudige woonhuizen. Het geeft dit gebouw een eigen, uniek karakter. In een landhuis zul je zo iets niet tegenkomen.”

Harrie Schuit vervolgt: “Vanuit de huidige tijd lijkt het vreemd, maar vanuit historisch perspectief klopt het helemaal. De indeling moet daarom echt blijven zoals die is. Een interieur hoeft zijn waarde niet altijd te ontleenen aan kostbare materialen of exclusieve technieken. Ook praktische, eenvoudige oplossingen kunnen een wezenskenmerk zijn. Een van de taken van een Interieurwacht is om dat, waar nodig, aan beheerders over te brengen.”

Bij een rondgang door de boerderij blijken er meer tegels om aandacht te vragen. Het gangetje waar je binnenkomt, is voorzien van veelkleurige negentiende-eeuwse vloertegels. Ze hebben nogal te lijden gehad van het intensieve betreden. Een goed advies voor behoud en beheer is hier op zijn plaats. Een kopse gevel is royaal voorzien van witjes: kleine wandtegels met een egaal, glanzend, min of meer wit glazuur. Ter plaatse van een later dichtgemetseld raam is de hechting duidelijk minder goed, stelt Bourgeois na enig kloppen vast. Op te lossen in overleg met exterieurspecialisten.

Terug in de voorkamer kijken de twee interieurwachters nog eens kritisch naar de rode estrikken op de vloer. Ze herkennen de schade: barsten en breuk, door een combinatie van mechanische belasting en een gebrekkig geworden ondersteuning.



Door de schurende werking van het kleed is de bovenste laag van deze poreuze plavuizen verpulverd.

De maten van oude plavuizen kunnen behoorlijk variëren.



Kleurrijke vloertegels in de gang.

.....
“Natuurlijk is het van groot belang dat het casco van een monument in goede staat wordt gehouden, ook voor het interieur. Maar dat mag niet betekenen dat het meeste geld altijd als vanzelfsprekend aan het exterieur wordt besteed.”
.....

Tanya Bourgeois
Monumentenwacht interieur, Antwerpen



Een bonte mengeling van zeer verschillende tegels in uiteenlopende patronen is niet uitzonderlijk voor Zeeuwse boerderijen.

Waarschijnlijk speelt ook de matige kwaliteit van de tegels een rol. Daardoor is slijtage van het oppervlak ontstaan. Op het meest belopen gedeelte heeft men dat willen tegengaan door het aanbrengen van een vloerkleed. Maar dat heeft averechts gewerkt, laat Harrie Schuit zien.

“Als hier overheen wordt gelopen, schuren de stugge vezels van dit kleed over het oppervlak van deze nogal brosse plavuizen.” Met zijn vinger strijkt hij over het steenoppervlak. In het steengruis blijft een spoor staan, zijn vingertop is direct oranje-rood. “Vaak is het verstandig om vloeren op de meest belopen gedeelten te beschermen. Maar daarvoor zijn betere oplossingen voorhanden.”

Schuit en Bourgeois zijn ten volle overtuigd van de cultuurhistorische waarde van in- en exterieur van de boerderij en van het belang om beide met zorg te conserveren. Een aantal potentiële waarden kan bovendien nog beter tot hun recht komen. In de loop der tijd is er namelijk het een en ander aangepast en weggetimmerd. “Het gebouw zou meer authentiek ogen als je weer de originele constructies zou kunnen zien,” suggereert Schuit. Daar ziet Faas wel wat in, op voorwaarde dat het gebouw praktisch bruikbaar blijft. Verder heeft hij in dit verband goed nieuws: de overduidelijk niet in dit interieur passende luchtverwarming uit 1965 gaat er binnenkort weer uit.

Niet het minst belangrijke argument om de boerderij in goede staat te houden is dat deze deel uitmaakt van een veel groter en bijzonder ensemble. Direct tegenover het woongedeelte bevindt zich een groot bakhuis, ernaast staat een enorme Zeeuwse schuur. Behalve dit boerderijcomplex omvat buitenplaats Overduin onder meer een landhuis, een tot woning verbouwd koetshuis en een half in de grond gelegen voorraadmelder. Dat alles omringd door een park in landschapstijl.

Voor de diverse objecten lopen in totaal vijf Brim-aanvragen, vertelt de rentmeester. Bij het opstellen hiervan krijgt hij goede ondersteuning van Monumentenwacht Zeeland. Maar voor vraagstukken omtrent interieurs is het moeilijk een geschikte deskundige te vinden. “Bovendien krijg je al gauw tegenstrijdige adviezen.”

“Dat is een probleem waar heel veel eigenaren mee worstelen”, constateert Schuit. “In dit opzicht kan een breed georiënteerde en onafhankelijke Interieurwacht veel betekenen. Die kan eigenaren op het goede spoor zetten en tegelijk voorkomen dat ze te gemakkelijk in zee gaan met de eerste de beste belanghebbende partij. Want hoe kundig bijvoorbeeld een architect, aannemer of restaurator ook is, er moet ook gewoon geld verdiend worden. En dan is het niet altijd gemakkelijk volledig objectief te blijven.”

In het bakhuis bevinden zich onder meer enkele authentieke inbouwkasten en een inmiddels dichtgezette oven. Interieurwachters zijn altijd geïnteresseerd in de onderdelen buiten het gezichtsveld, zoals de binnenzijde van de aanrechtkastjes.



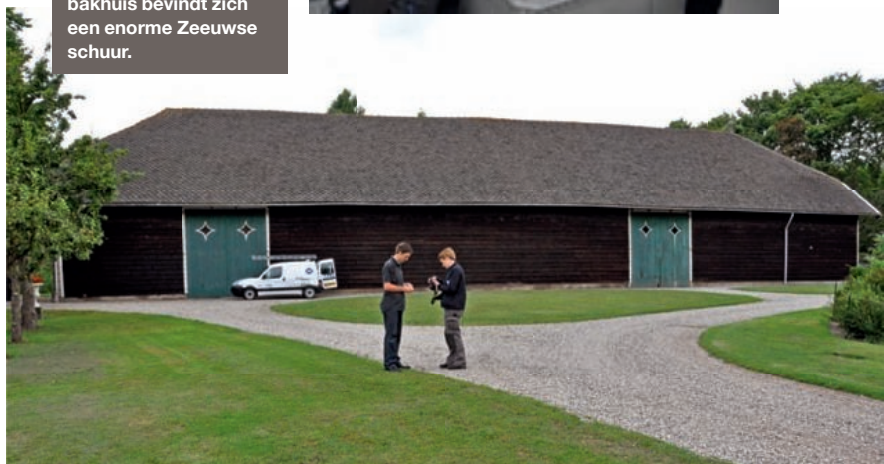
Een thermografische camera kan soms een goed inzicht geven in mogelijke schadeoorzaken. Van links naar rechts Harrie Schuit, Tanya Bourgeois en André Faas.



Kloppen op tegels levert snel een indicatie van de hechting op.



Naast boerderij en bakhuis bevindt zich een enorme Zeeuwse schuur.



‘Wat wil je zien? Wat wil je horen?’
Beheerder Gert Immerzeel stelt de vragen alsof hij aan elk verzoek kan voldoen. Grootspraak? Allerm minst. Nijenrode biedt alles wat een kasteel kan bieden: een lange en roerige geschiedenis, een bonte mix van bouwstijlen, vertrekken vol verrassingen en eindeloos veel verhalen. Maar wat ontbreekt, is samenhang. Blijkt na een spannende rondgang. Vandaar het advies: ontwikkel eerst een duurzame visie op de instandhouding van het interieur.



Kasteel Nijenrode te Breukelen

Beginnen met een duurzame visie



Plaats van handeling is het eilandje waarop het hoofdgebouw van landgoed Nijenrode staat. Oostelijk van de slotgracht liggen een verkeersweg en de Vecht. In de andere richtingen strekt zich een parklandschap uit met onder meer een poortgebouw, een koetshuis en diverse onderkomens voor de Nyenrode Business Universiteit.

Via een ophaalbrug en een toegangspoort hebben de interieurwachters Harrie Schuit en Alwin van Hees zojuist het voorterrein bereikt. Gert Immerzeel – op zijn kaartje staat ‘Heritage Departmananager Nyenrode Business Universiteit’ – laat hen binnen. Niet bij de hoofdingang, maar meer naar links. Bij de zware, vierkante toren met kantelen, gemetseld van bruinrode kloostermoppen. Dit is wat je je voorstelt bij een middeleeuws kasteel.

Vergissing. De donjon, althans het grootste deel daarvan, blijkt juist het jongste onderdeel van het hoofdcomplex. “Deze toren is begin twintigste eeuw opgetrokken op de bestaande fundering en de onderste bouwlaag. Op de manier zoals men toen dacht dat er in de Middeleeuwen werd gebouwd”, zet Immerzeel uiteen.

Kenmerkend voor de historiserende benadering zijn onder meer het robuuste metselwerk met talrijke nissen, constructies met zware balken, vloeren met kop-staart gelegde eiken planken, kleine vensters met glas-in-lood en deuren die getuigen van gedegen timmerwerk. Enkele scheuren verraden zettingschade. Niet verwonderlijk, gezien de niet al te draagkrachtige bodem en de recente werkzaamheden aan zowel de naburige A2 als de spoorlijn Utrecht-Amsterdam. “Als een vrachtwagen met de achterklep klapperde om de laatste grond uit de bak te krijgen, kon je de trillingen hier voelen”, zo heeft Immerzeel zelf ervaren. Aan de fundering van het kasteel wordt overigens gewerkt.

“Het grootste deel van het hoofdgebouw stamt uit de zeventiende eeuw, maar de oorsprong ligt bijna vierhonderd jaar vroeger”, vervolgt hij. Immerzeel is al meer dan een kwart eeuw aan Nijenrode verbonden en heeft zich flink verdiept in de bouwgeschiedenis. Tijdens de rondgang wijst hij op talloze bijzonderheden en tussentijdse aanpassingen. “Elke eigenaar, rentmeester of bestuurder drukt meer of minder bescheiden zijn stempel op het gebouw. Tot op de dag van vandaag.”

“Neem deze garderobe en het bijbehorende boudoir. Ik geef toe dat ze er door achterstallig onderhoud en een kleine brand niet al te best meer uitzien. Er zijn nu plannen om deze ruimtes te vervangen door een moderne toiletgroep. Ik zou liever zien dat deze karakteristieke negentiende-eeuwse ruimtes functioneel werden gerestaureerd. Kijk eens naar die vloeren en die



De betimmering is ernstig beschadigd, maar herstel is mogelijk.



Deze parketvloer is ernstig beschadigd door catering-activiteiten.



Zichtbare sporen van vele schoonmaakbeurten.



Een oud deurslot, een kunstwerk op zich.

Harrie Schuit bekijkt samen met Alwin van Hees een vertrek met een thermografische camera.



betimmeringen. Schitterend toch? En helemaal in harmonie met dit gedeelte van het gebouw! Maar ik kan niet altijd elke bestuurder overtuigen.”

Naarmate de rondgang vordert, wordt duidelijk dat de binnenzijde van het kasteel nog veel gevarieerder en verrassender is dan de al behoorlijk eclectische buitenzijde. Stijlen, technieken, materialen en smaken uit talloze tijdsgewrichten wisselen elkaar bij elke drempel af. Ook de conditie van de roerende en onroerende interieuronderdelen fluctueert sterk. Sommige vertrekken of onderdelen zien er goed uit, andere krijgen duidelijk te weinig aandacht. Sommige oplossingen zijn prachtig en ingenieus, zoals de wijze waarop de haspels met brandslangen zijn geïntegreerd in de sierlijke lambrizeringen van de gangen. Andere ingrepen zijn ronduit storend, zoals de overvloedig aanwezige elektrische installaties met detectoren.

Waardevolle elementen zijn er meer dan genoeg. Fraaie schouwen met bijzondere tegels, vloeren van natuursteen of bedekt met kunstige marquetterie, schilderijen, kroonluchters, spiegels, een vertrek met goudleerbehang, kostbare meubelstukken en decoratieve plafonds. Maar er zijn ook talloze sporen van slijtage en ontoereikend of onoordeelkundig onderhoud. Voorbeelden zijn diverse schadebeelden veroorzaakt door de catering, opgedroogde modder van schoeisel op een historische parketvloer, overmatig aangebrachte boenwas en slecht uitgevoerde reparaties. Verder worden opvallend veel vertrekken gebruikt voor de tijdelijke opslag van stoelen, tafels, apparaten en materialen. En is het werkelijk noodzakelijk dat er in bijna elk historisch vertrek als onvermijdelijke blikvanger een levensgroot modern beeldscherm staat?

Harrie Schuit en Alwin van Hees zouden na een paar uur inspecteren een enorme lijst van waarnemingen en bijbehorende adviezen kunnen samenstellen. Variërend van kleine, praktische tips tot aanbevelingen voor ingrijpende en complexe maatregelen. “Maar”, merkt Van Hees op, “voor dit object lijkt het me nog veel belangrijker dat er een visie op het interieurbeleid wordt bepaald. Dat er een document komt dat duidelijk maakt wat voor de lange termijn de uitgangspunten voor de instandhouding zijn. En dan, en dat is cruciaal, geredeneerd vanuit het belang van het gebouw.”

Schuit vult aan: “Dat is geen gemakkelijke opgave, maar het lijkt me in dit geval noodzakelijk om het behoud van de vele waardevolle interieurelementen hier veilig te stellen. Het is zeker niet te laat, maar je ziet duidelijk dat de wisselende opvattingen en persoonlijke voorkeuren van opeenvolgende eigenaren en bestuurders – en het daaruit voortvloeiende telkens veranderende gebruik van de binnenruimtes – het gebouw geen goed doen. De samenhang en eenheid verminderen en bovendien dreigen waardevolle interieurelementen te verdwijnen.”



Gert Immerzeel, Alwin van Hees en Harrie Schuit in een van de stijkkamers. Bijna het gehele interieur werd overgebracht vanuit een Amsterdams grachtenpand.

Schoonmaakmiddelen in een kostbare wit-marmeren wandfontein.



Ruimte onder een trap, voorzien van historische vloer- en wandtegels, nu in gebruik als bezemkast.

Door het gebruik van moderne kantoorstoelen is de marquetterie ernstig beschadigd.





De weerstandsmeter is een hulpmiddel om te bepalen of de kroonluchter voorzien is van een vernislaag.



Haspel met brandslang fraai weggewerkt in lambrizing.



Onderdelen van technische installaties worden vaak onnodig opzichtig aangebracht. Bovendien wordt bij het aanbrengen nogal eens schade aangebracht aan interieurdelen.



Het vroeg 20ste-eeuwse goudleren behangsel vraagt om professioneel herstel.

.....

"Bij het verlenen van een monumentenvergunning zouden gemeenten niet alleen moeten kijken naar de gevolgen voor het casco, zoals nu maar al te vaak gebeurt. Ook de belangen van het interieur zouden moeten meewegen. Een (bouw)historisch rapport, met expliciete aandacht voor het interieur, is hiervoor een goede onderlegger. En een Interieurwacht kan daarvoor uitstekend advies leveren."

Gert Immerzeel

Heritage Departmentmanager, Nijenrode Business Universiteit

.....



Bij nadere bestudering blijkt de marmeren vloer nogal wat gebruikssporen te vertonen.

Een Interieurwacht zou een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan een goed gefundeerde, integrale visie, maakt Schuit duidelijk. En aan de uitwerking daarvan. "Als het bestuur zich, zowel inhoudelijk als financieel, wil inzetten voor een lange-termijnvisie, kan die vervolgens worden vertaald in een helder beheerplan met een prioriteitenoverzicht van te treffen maatregelen en richtlijnen voor duurzaam gebruik. Met zo veel uiteenlopende activiteiten in een gebouw – kantoorfuncties, vergaderingen, lessen/colleges, presentaties, plechtigheden, feestjes, catering, onderhoudsdiensten enzovoort – zijn die zeker niet overbodig. Verder kun je denken aan adviezen bij het inschakelen van onder anderen aannemers en installateurs. Als zij weten welke ingrepen wel en niet worden toegestaan, voorkomt dat veel kosten om ongewenste uitvoeringswijzen te herstellen. Eigenaren overzien de gevolgen vaak niet."

Schuit en Van Hees benadrukken dat hun voorstellen niet bedoeld zijn als kritiek op Immerzeel. Ten eerste zijn er binnen de complexe organisatie van Nijenrode diverse andere personen en disciplines die met het kasteel bemoeienis hebben (gehad). Daarnaast is overduidelijk dat de beheerder in zijn eentje onmogelijk alles wat zich in de diverse gebouwen en op het terrein afspeelt in de gaten kan houden. Maar juist daarom kan een beheerplan, dat zorgt voor een goede afstemming tussen de historische waarden en het functionele gebruik van interieurs, verlichting brengen. Immerzeel staat open voor het idee. Hij geeft aan dat goede adviezen en ondersteuning hoe dan ook welkom zijn.

Van Hees merkt nog op dat adviezen van een Interieurwacht kunnen worden afgestemd op de ontvanger: de huismeester, het bestuur, de restaurator, de installateur. "De een heeft bijvoorbeeld niet alle gedetailleerde technische informatie nodig, een ander hoeft de financiële gegevens niet te kennen."

Van Immerzeel mag aan het rijtje potentiële ontvangers ook de gemeente worden toegevoegd. "Ik vind dat gemeenten bij het verlenen van een monumentenvergunning niet alleen moeten kijken naar de gevolgen voor het casco, zoals tot nu toe meestal gebeurt. De belangen van het interieur moeten veel zwaarder worden meegewogen. Dus wat mij betreft ontvangt ook de gemeente een advies op maat."

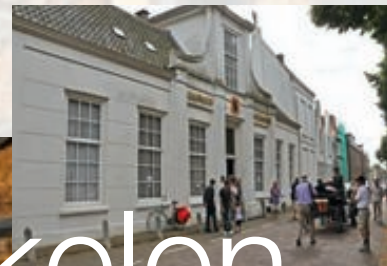
De voornaamste conclusie na een boeiend bezoek is dat de waardevolle interieurs van Nijenrode een visie op duurzame instandhouding verdienen. Schuit en Van Hees hebben ook al ideeën over de uitvoering daarvan. "Op deze locatie zullen, na een eerste opname, frequente korte bezoeken van een Interieurwacht, in combinatie met regelmatig contact per e-mail en telefoon, meer rendement opleveren dan een uitgebreide tweejaarlijkse inspectie. Omdat je op die manier iedereen continu betrokken houdt."



'Belangrijk interieur.' Meer staat er niet in de redengevende omschrijving van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Naast inderdaad een aantal opmerkingen over de aard van het exterieur. De omschrijving is een wel zeer beperkte toelichting op de aanwijzing als rijksmonument. Want wie de drempel van het Burgerweeshuis in Zierikzee overgaat, valt van de ene verbazing in de andere. Tegelijk is er volop werk aan de winkel, constateren de interieurwachters Harrie Schuit en Tanya Bourgeois. Nu nog geld zien te vinden.

Burgerweeshuis te Zierikzee

Sprokkelen om goudleer te redden



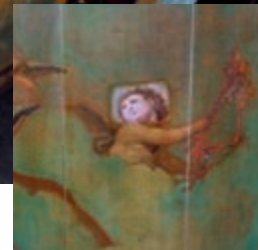
De goudleerkamer, of preciezer: de met goudleer beklede regentenkamer, die tevens is voorzien van een fraai beschilderd plafond, vormt het onbetwiste hoogtepunt. Een zoon van de beroemde Franse schrijver Victor Hugo noteerde destijds dat er in heel Parijs geen mooier vertrek te vinden was. Het zou een veelvuldig geciteerde kwalificatie worden, die, ook als je hem met een korreltje zout neemt, onverlet laat dat hier sprake is van een exclusief interieur.

Goudleerbehang is tussen de zestiende en achttiende eeuw op grote schaal toegepast in vertrekken van welgestelde Nederlanders. Hoewel het materiaal duurzaam is, zijn er, onder meer door sloop en veranderende smaak, maar weinig goudleerkamers overgeleverd. Anders dan de naam doet vermoeden, wordt het opgespannen leer bedekt met een laagje bladzilver. De vernis die daarover wordt aangebracht, zorgt voor de gouden gloed. Vaak werd het leer met behulp van een drukplaat voorzien van een voorstelling in reliëf, waarna de vormen werden 'ingekleurd'. In het Burgerweeshuis zijn de vlakke verticale banen goudleer echter met een sjabloon van een patroon voorzien. De florale motieven herhalen zich op elke baan, maar de details, zoals bladeren, bloemen en vogels, zijn steeds anders uitgewerkt. Dit was een gebruikelijke bewerking in de tijd dat dit behang werd aangebracht, zo rond 1750.

Het Burgerweeshuis heeft echter meer te bieden. Het meer malen verbouwde complex, met zijn oorsprong in de vijftiende eeuw, bezit bijvoorbeeld een fraaie historische keuken met een indrukwekkende vloer en een enorme schouw vol schildpadtegels. Daarnaast een trappenhuis, met rijk gedecoreerde balustrade en leuningen. Verder diverse grote en kleinere woonvertrekken met onder meer schouwen, betimmeringen en stucplafonds.

Om vier uur zal in de regentenkamer een huwelijk worden voltrokken. "Dat gebeurt hier zo af en toe, als de groep genodigden niet te groot is", zegt bewoonster en keramiste Tessa Braat. Zij en haar inmiddels overleden echtgenoot, beeldend kunstenaar Ad Braat, zijn het pand al in 1960 gaan huren van de stichting Burgerweeshuis. In de zomermaanden werd steeds een expositie gehouden van eigen werk en dat van collega-kunstenaars (in 2010 voor het laatst). De bescheiden entreprijs dient als tegemoetkoming in de onderhoudskosten. Net als de huur van de 'trouwzaal'. "En het is nog gezellig ook", vindt de 83-jarige kunstenaar.

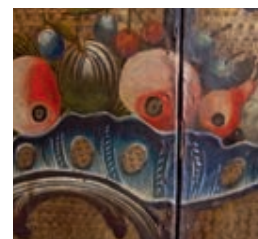
De genoemde inkomsten zijn echter maar een druppel op de gloeiende plaat, vertelt Pieter van Traa. De Zierikzeese restauratiearchitect is tevens regent van het Burgerweeshuis. In de traditie van zijn geportretteerde voorgangers probeert hij met



Door deskundige reiniging kunnen de plafondschilderingen hun helderheid terugkrijgen, zoals blijkt uit dit proefstukje van een restaurator.



Om te voorkomen dat schilderijlijsten te zwaar op de goudleerbespanning drukken, kan soms het plaatsen van een stukje kurk een goede oplossing zijn.



Op verschillende plaatsen heeft het kunstig beschilderde goudleer aandacht nodig.

De luxueuze uitstraling maakt de goudleerkamer aantrekkelijk voor bijzondere bijeenkomsten. Om beschadiging te voorkomen en het binnenklimaat niet te zeer te verstoren, kunnen hier echter alleen kleine gezelschappen terecht.



zijn medebestuurders het gebouw streng doch rechtvaardig te exploiteren. En hoewel het weeshuis allang geen onderdak meer biedt aan ontheemde kinderen, zijn de financiële zorgen er niet minder om.

Het gebouw is hard toe aan groot onderhoud, zet Van Traa uiteen. Zo heeft een spantbeen in de kapconstructie het begeven. Hierdoor is het dak ontzet. Bovendien, en in samenhang daarmee, is een deel van de voorgevel gaan uitbuiken. Dat heeft weer tot gevolg dat de goudleerbekleding aan de straatzijde onder grote spanning is komen te staan.

Even later blijkt dat ook elders in het pand aan zowel interieur als exterieur veel moet gebeuren. “Dit huis is een halve eeuw continu én met veel liefde bewoond. Dat is positief”, constateert Harrie Schuit na een snelle rondgang. “Er zijn in die periode geen ernstige, onomkeerbare maatregelen uitgevoerd. Daar staat tegenover dat de vertrekken ook niet steeds de verzorging hebben gekregen die eigenlijk nodig is. Al was het maar omdat sommige ruimtes zo vol staan dat je lang niet overal bij kunt.”

“Voor de werkelijk noodzakelijke ingrepen is minstens zeven ton nodig”, geeft Van Traa aan. “Als stichting hebben we in de loop der jaren een goeie twee ton gespaard. Dat is dus lang niet genoeg. Op grond van het Brim komen wij als ‘gebouw van liefdadigheid’ in aanmerking voor een rijkssubsidie van maximaal 25.000 euro. Voor een periode van zes jaar. Het wordt dus sprokkelen. Financiers benaderen, sponsors zoeken, publieksacties op touw zetten. En dan blijft het de vraag of we genoeg geld bij elkaar kunnen krijgen. Vandaar mijn volgende zorg: gaat straks niet al het beschikbare geld naar het exterieur? Want hoe belangrijk dat ook is, op die manier kom je nooit aan het interieur toe.”

Tanya Bourgeois herkent het probleem. In Vlaanderen zijn de subsidieregels voor de bescherming van historische interieurs weliswaar gunstiger dan in Nederland, maar ook daar laat de restauratie van de binnenruimtes vaak veel langer op zich wachten dan die van de buitenkanten. “Daarom is het van groot belang om mensen bewust te maken van de waarde van hun interieurs. In Vlaanderen gaat dat stilaan de goede kant op. De tien interieurwachters zijn feitelijk niet genoeg om aan de groeiende vraag te voldoen.”

De voorrang voor het exterieur heeft vaak te maken met een traditionele benaderingswijze en soms ook met zakelijke belangen, tekent Harrie Schuit aan. “Natuurlijk moeten ernstige gebreken aan het exterieur worden hersteld. Maar restauratieaannemers en architecten, zeker die van de oude garde, zijn wel eens geneigd te denken in vierkante en kubieke



In de roerige bouw-geschiedenis van het Burgerweeshuis heeft de huidige achtergevel ook al eens als voorgevel gediend. Op de voorgrond beelden van Ad Braat.



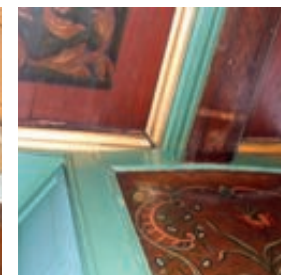
Grote hoeveelheden opgeslagen spullen ontnemen het zicht op de binnenruimte, waardoor aantastingen en schades vaak pas laat worden opgemerkt.



Poppen en andere objecten waarin natuurlijke materialen zijn verwerkt, vormen vaak een voedingsbron voor motten, tapijtkevers en andere schadelijke insecten.

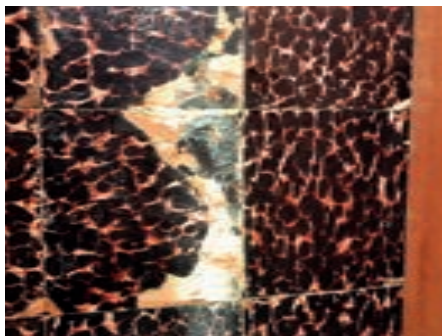
Door het uitbuiken van de buitenmuur, staat de goudleerbekleding onder druk.

Door het gewicht van het dak is dit spantbeen losgedrukt uit de kapconstructie; de toog nagels zijn gebroken. Waarschijnlijk is hierdoor vervolgens de buitenmuur gaan wijken.





Overleg in een overvol atelier. Van links naar rechts Tessa Braat, Pieter van Traa, Tanya Bourgeois en Harrie Schuit.



Een aantal schildpadtegels in de schouw is ernstig beschadigd.



Om diefstal tegen te gaan, worden de tinnen voorwerpen in deze kast afgeschermd door een net.



meters en willen dan het liefst ‘alles grondig opknappen’. Vaak kun je echter volstaan met conserveren, zodat je ook wat overhoudt voor het interieur. We zijn op dit punt echt toe aan een cultuurumslag.”

Naast de financiën heeft Pieter van Traa nog andere zorgen. Bijvoorbeeld over de juiste aanpak van de werkzaamheden. “Als eerste moet het dak in orde worden gebracht, dat is evident. Lekkages zijn nu eenmaal schadelijk voor zowel het casco als het interieur. Deze werkzaamheden, recht boven de regentenkamer, vereisen wel dat het interieur zeer zorgvuldig wordt beschermd.” Daarbij komt het probleem van de vervormde buitenmuur. “Herstel is kostbaar en de constructieve noodzaak is lastig in te schatten. Het is verleidelijk de muur zo te laten, maar je moet er niet aan denken dat het goudleer is teruggeplaatst en dat er dan alsnog maatregelen nodig blijken. Dit zijn moeilijke afwegingen.”

Nog een zorg is het vinden van de juiste vakmensen, in het bijzonder om het goudleerinterieur te conserveren. “Dat probleem speelt bij meer specialismen op het gebied van historische interieurs”, weet Schuit uit ervaring. “Het is het verhaal van de kip en het ei. Om het werk goed uit te voeren, zijn specialisten nodig en om specialisten te krijgen moet er voldoende werk zijn. Een stabiel (subsidie)beleid is noodzakelijk om bepaalde expertises niet volledig kwijt te raken. Anders raak je steeds meer aangewezen op het buitenland en wordt het nog moeilijker om de noodzakelijke deskundigheid binnen te halen.”

Zijn advies tot slot is om bij enkele ter zake kundige bedrijven offerte op te vragen voor drie varianten: zeer beperkte conserverende werkzaamheden, een volledige restauratie en een tussenvorm. “Je kunt dan op grond van de werksomschrijving, de kosten en de beschikbare middelen de optimale keuze maken.”

.....

“Monumentenzorg is nooit veel meer geweest dan het verdelen van armoede. Daarom moet je niet eindeloos zeuren over geld. Maar ik pleit wel voor aanpassing van het Brim. Er moet in elk geval een aparte categorie komen voor historische interieurs.”

Pieter van Traa
regent Burgerweeshuis Zierikzee en restauratiearchitect

.....

Het is een van de bekendste gebouwen van ons land. Aanvankelijk vooral in de financieel-economische wereld, waarvoor de koopmansbeurs tussen 1898 en 1903 werd gebouwd. Maar tegenwoordig spreekt Berlage's *palazzo pubblico* tot de verbeelding van architectuur- en cultuurliefhebbers over de hele wereld. Is er bij zo'n beroemd object wel behoefte aan een Interieurwacht? Hebben ze het behoud en beheer niet volledig zelf in de hand? Ja en nee, blijkt tijdens een openhartig gesprek met algemeen directeur Marcel Schonenberg en hoofd beheer gebouw Dick van Voorst.

Beurs van Berlage te Amsterdam

Vóór alles behoefte aan overzicht



Er is destijds veel te doen geweest over de beste plaats voor het Beursgebouw. Uiteindelijk viel de keus op een gedempt deel van het Damrak, in een oude bedding van de Amstel. De combinatie van een slappe bodem en een massief gebouw maakte een zeer solide fundering noodzakelijk. Er gingen meer dan 4000 houten palen de grond in. Toch traden verzakkingen op. Daarom werden zes jaar na de voltooiing al diverse versterkende maatregelen getroffen.

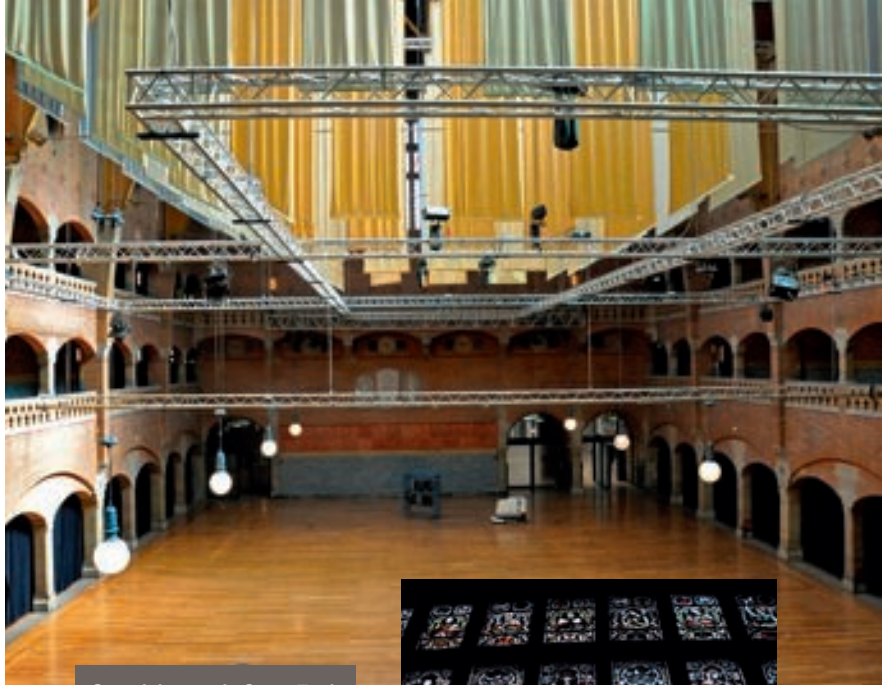
“Als je goed kijkt, zie je dat in de onderste galerij in elke oorspronkelijke boog een extra zuil is geplaatst”, wijst directeur Schonenberg aan. Vanaf de galerij waaraan zijn werkkamer zich bevindt heb je een prachtig overzicht van de Grote Zaal, voorheen in gebruik als Goederenbeurs, tegenwoordig vooral bekend van ‘het huwelijk’. In 2001 is de fundering vanwege de Noord-Zuidlijn geheel vernieuwd. Naar het lijkt met resultaat. “We hebben de eerste boorbuis overleefd.”

Tijdens de klim naar de directievlugel heeft de aard van Berlage's bouwwerk zich onmiddellijk geopenbaard. Alles is hier even robuust. De vloeren van graniet, het trappenhuis met zijn zware natuurstenen zuilen en balustrades, het strakke metselwerk in verschillende patronen en de betimmeringen en deuren van uitheemse houtsoorten. Afgezien van een plaatselijke scheur of butts en de sporen van aangebrachte en soms ook weer verwijderde installaties, zijn er weinig onvolkomenheden te ontdekken. “Hier gebeurt niet veel mee”, zo vat Dick van Voorst zijn visie op het onroerende deel van het interieur samen.

Zijn zorgen betreffen de roerende zaken. Vanuit het streven naar een Gesamtkunstwerk liet Berlage niet alleen beeldhouwwerk, tegeltableaus, glas-in-loodramen, wandschilderingen en andere met het gebouw verbonden kunstuitingen vervaardigen. Hij tekende zelf het meubilair, de verlichting, het interieurtextiel en vele andere (gebruiks)voorwerpen. “Bij dit gebouw horen meer dan duizend verschillende objecten. Van sommige is er één exemplaar, bijvoorbeeld van dit bureau. Van andere zijn er heel veel, zoals de kapstokhaken”, licht Van Voorst toe.

“Maar”, vervolgt hij, “dit gebouw wordt intensief gebruikt. Er werken honderden mensen, er lopen duizenden bezoekers in en uit. Er wordt voortdurend gesleept met meubels. Het is onmogelijk alles continu in de gaten te houden. Daardoor zijn in de loop der jaren nogal wat interieurstukken door de achterdeur verdwenen. Zelfs onderdelen van de kluizen.”

Schonenberg zet uiteen dat de lange geschiedenis met wisselende eigenaren en gebruikers het behoud van de collectie er niet gemakkelijker op heeft gemaakt. De inventaris is verspreid

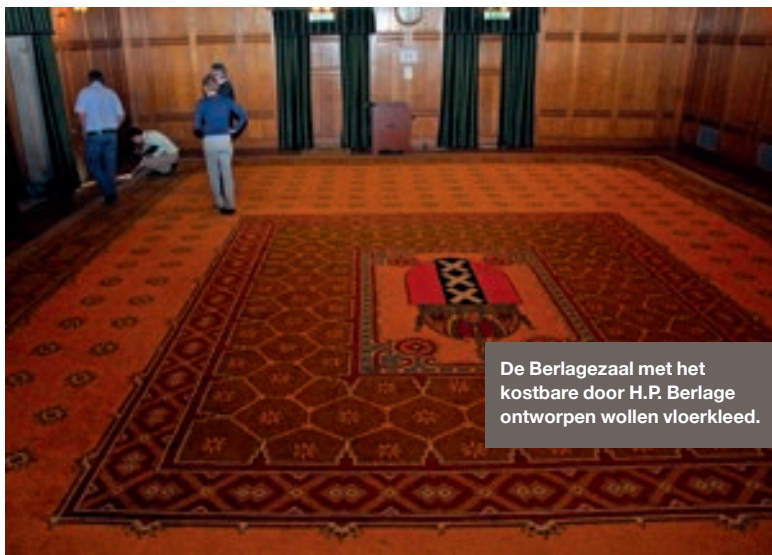


Overzicht van de Grote Zaal.

Glas-in-loodramen vormen slechts een van de vele onderdelen van het Gesamtkunstwerk.



Installaties werken doorgaans ontsierend en na verwijdering blijven vaak beschadigingen achter.



De Berlagezaal met het kostbare door H.P. Berlage ontworpen wollen vloerkleed.

geraakt over de vele gebruikers van dit grote gebouw. Ook nu is de beheersituatie nog complex. Naast de Beurs van Berlage hebben het hoofdstedelijke Bureau Monumenten en Archeologie en het Amsterdams Historisch Museum zeggenschap over de verzameling. Bij het laatste zijn ook de kostbaarste stukken ondergebracht.

“Mijn eerste vraag aan een Interieurwacht zou dan ook zijn: kunnen jullie de hele inventaris in kaart brengen?”, geeft Schonenberg aan. “Vóór alles hebben wij behoefte aan overzicht. Wat hoort er te zijn, wat is er, waar bevindt het zich en, liefst ook, in welke toestand verkeert het? Het antwoord op die vragen is urgent. Als we dat overzicht hebben, wil ik met onze partners zo snel mogelijk nieuwe, heldere afspraken maken over het beheer.”

“Een actuele conditiemeting van een onafhankelijke instantie zoals een Interieurwacht is niet alleen belangrijk voor ons onderhoudsbeleid. Met zo'n rapport sta je ook veel sterker als je schade wilt verhalen op gebruikers, huurders of bezoekers.”

Dick van Voorst

Hoofd Beheer Gebouw Beurs van Berlage

Ook in de organisatie van het beheer wil de directeur meer overzicht. “Sinds 2008 zijn gebouw en exploitatie in handen van een vennootschap met vier grote aandeelhouders. De volgende stap moet zijn dat een beheerplan wordt gemaakt voor de monumentale inventaris, waarin de verantwoordelijkheden van de hierbij betrokken partijen goed zijn vastgelegd. Dat is voor elk gebouw beter, en zeker voor een Gesamtkunstwerk als dit. De interieurensembles zijn authentiek en zeer behoudenswaardig. Wij willen graag meewerken aan de conservering van alle monumentale waarden, bijvoorbeeld door toe te zien op een juist gebruik. Maar we moeten dit pand ook economisch verantwoord kunnen exploiteren. Daarom wil ik geen onoverzichtelijke verdeling van taken en bevoegdheden, maar eenduidigheid. Dat is essentieel voor een planmatige aanpak.”

Harrie Schuit geeft aan dat een toekomstige Interieurwacht de verlangde inventarisatie graag ter hand zal willen nemen. Bij nul beginnen is trouwens niet nodig, merkt Van Voorst op. Er is een gedetailleerde lijst van alle roerende zaken, met daarbij een aanduiding van de waarde in de vorm van een A, B, C of D. Alleen stamt het document uit de jaren negentig. Het moet nodig geactualiseerd worden.



Vrijwel alle interieurelementen zijn speciaal voor de Beurs ontworpen: lampen, luidsprekers, klokken, stoffen etc.



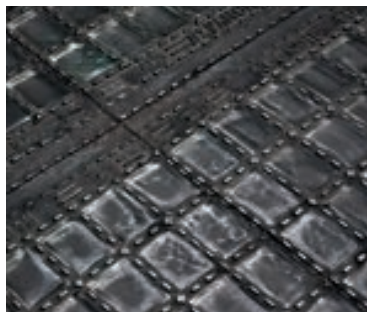
De meeste grotere originele meubelstukken bevinden zich nog in het Beursgebouw. Van het kleinere meubilair, zoals de door Berlage ontworpen kruijkes, is het nodige verdwenen.

Opslag van gedemonteerde interieurelementen.





Van links naar rechts:
Dick van Voorst, Agnes
Brokerhof, Marcel
Schonenberg en Harrie Schuit.



Glazen prisma-vloertegels in gietijzeren
roosters voorzien de onderliggende
ruimte van daglicht.



De kleuren van deze brandhaspelpkast
zijn aangepast aan de omgeving.

Een van de tegeltableaus door Jan Toorop.



Onderzoeker Agnes Brokerhof reageert aangenaam verrast op de aanwezigheid van een waarde-indeling. “Het ABCD-systeem is al wat ouder, maar het is een prachtig vertrekpunt. Zo’n inventarisatie vormt een goede aanzet om prioriteiten in het beheer te bepalen.”

Als het aan Schonenberg ligt, komt er ook in de overeenkomsten met huurders aandacht voor de monumentale waarden. “Wij verhuren meer dan twintig zalen voor zeer uiteenlopende doeleinden zoals congressen, feesten, vergaderingen en tentoonstellingen. Daarnaast exploiteren we een eigen café en een cateringservice. Tevens zijn we een soort bedrijfsverzamelgebouw. Sommige kantoorruimtes worden al decennialang door dezelfde organisaties gebruikt. Het is een vrij unieke samenleving. De meeste huurders houden uitstekend rekening met de bijzondere waarden, maar onze toetsing verloopt nogal ad hoc. Daarom wil ik in afspraken gaan vastleggen dat de interieurs met enige regelmaat mogen worden geïnspecteerd. Door eigen medewerkers of door externe experts, zoals een Interieurwacht. Door beter te monitoren kunnen we schade voorkomen of beperken.”

Voor Harrie Schuit is de conclusie duidelijk. In dit gebouw heeft de planmatige aanpak van het behoud en beheer een hogere prioriteit dan de diverse vraagstukken op het gebied van conservering of restauratie (waarvan sommige zeker ook aandacht behoeven). Naast procedurele beheeraspecten speelt vooral de vraag hoe je overzicht houdt en hoe je voorkomt dat interieurelementen verdwijnen. Een Interieurwacht, met generalisten op een breed werktein, zal in menig opzicht nuttige adviezen en adequate verwijzingen kunnen geven.

Het voorgaande brengt Agnes Brokerhof tot een pleidooi voor een holistische risicoanalyse. “Uit het gebruik van de ruimten vloeien risico’s voort. Bijvoorbeeld slijtage van de publieke toegang, motten in een vloerkleed of diefstal door beperkt toezicht. Zeker in zo’n groot gebouw is het cruciaal alle risico’s in kaart te brengen. Door deze te koppelen aan een waardering van de interieurelementen, is een verantwoord beheer- en behoudplan op te stellen.”

Daarin moet zeker ook de uitgebreide theoretische en praktische kennis van beheerder Van Voorst worden opgenomen, raadt Harrie Schuit tot slot aan. “Het is van groot belang dat de kennis en ervaring van mensen die een gebouw op hun duimpje kennen, worden vastgelegd. Hierdoor wordt een betere instandhouding van gebouwen, interieurs en objecten mogelijk. Nu en in de toekomst.”

A photograph showing the interior of a church. Five men are standing on a red and black checkered floor. From left to right: an older man in a dark blue sweater looking up; a man in a dark vest over a plaid shirt looking down at a document; a man in a black long-sleeved shirt holding a white sheet of paper; an older man in a light grey jacket looking down at a document; and a man in a light blue shirt looking at the same document. The background shows the church's architecture with arches and stained glass windows.

Weemoed en bewondering. Die gevoelens overheersen na een bezoek aan de Utrechtse Sint Gertrudiskerk. Weemoed, omdat uit alles blijkt dat de bloeitijd van deze parochie inmiddels in een ver verleden ligt. Bewondering, omdat het kerkbestuur de feiten onder ogen ziet, met veel pragmatisme en volharding de tering naar de nering zet en er het beste van maakt. Daarbij zijn alle adviezen welkom, zeker die van een Interieurwacht.

Sint Gertrudiskerk te Utrecht

Ook na
de bloei
behoudenswaard



“Ooit telde deze parochie 7000 leden. Er waren 1200 zitplaatsen in de kerk. Er werden vier missen per dag gehouden en op hoogtijdagen moest je reserveren. Als er nu honderd mensen komen, is het een drukke dag. Ook de ondersteuning door vrijwilligers is natuurlijk sterk afgenomen. Je vraagt je af waar het naartoe moet.”

Oud-bestuurder Joop van den Tempel mag de tachtig ruimschoots gepasseerd zijn, zijn betrokkenheid bij de Sint Gertrudiskerk is er niet minder om. Hij kent het gebouw en de inventaris van haver tot gort en heeft op vele vragen van de interieurwachters Harrie Schuit en Alwin van Hees het antwoord klaar. Om die reden hebben zijn opvolgers Nico van Geffen en Ben Putman ‘Joop erbij gevraagd’. Zo leggen zij uit aan de koffie in de pastorie. En dan bedenkt Van den Tempel zich iets. Hij beent het vertrek uit. Enkele ogenblikken later legt hij met lichte trots een bundel A4’tjes op tafel. “Hier staat een heleboel in”.

Harrie Schuit reageert enthousiast. “Dit is geweldig! Dat mensen hun eigen kennis en informatie uit andere bronnen op een gestructureerde manier vastleggen. Deze gegevens over de geschiedenis van het gebouw en de inventaris zijn voor ons - en voor vele anderen - van groot belang. Hier staan bijvoorbeeld oude afbeeldingen van het interieur. Straks eens kijken of er in de loop der tijd wijzigingen zijn aangebracht...”

Tussen de twee wereldoorlogen beleefde het katholicisme een ongekende bloei in Nederland, ook boven de grote rivieren. In augustus 1923 besloot het aartsbisdom tot de oprichting van een zelfstandige parochie voor de Utrechtse Rivierenwijk, gewijd aan de Heilige Gertrudis (Vlaams abdis, 629-656). Met grote voortvarendheid werd een vijfbeukige kerk gebouwd, die al in december 1924 kon worden ingezegend.

Harrie Schuit stelt voor een aantal interieuronderdelen straks nader te bekijken, maar wil eerst graag de paramenten zien. Daarom begeeft het hele gezelschap zich naar een zolderkamer in de pastorie. Een hangkast gaat open en enige tientallen oude, rijk gedecoreerde gewaden voor uiteenlopende kerkelijke rituelen en feestdagen worden zichtbaar. De meeste zijn tot halverwege voorzien van een plastic beschermhoes. “Tegen het stof,” verklaart de heer Putman, “net als deze strook plastic aan de voorkant van de kast.”

Op het eerste gezicht zien de paramenten er goed uit. “Ze worden weinig meer gebruikt”, geeft de heer Van Geffen aan. “Dit leek ons een geschikte ruimte om ze te bewaren.” Schuit bevestigt dat een droge omgeving essentieel is om bijvoorbeeld schimmelvorming te vermijden. Maar je moet ook zien te voorkomen dat binnen afgesloten ruimtes een microklimaat ontstaat.



De Sint Gertrudiskerk is donker, maar doet erg ruimtelijk aan.

De collectie paramenten wordt hoog en droog bewaard, maar verdient ook bescherming tegen (onder meer) de tapijtkever.



Harrie Schuit (links) geeft uitleg over tapijtkevers. Vervolgens van links naar rechts: Alwin van Hees, Nico van Geffen, Joop van den Tempel en Ben Putman.



“Daarom kunnen de plastic hoezen beter worden vervangen door hoezen van een ademend materiaal.”

Motten en tapijtkevers vormen een andere bedreiging voor opgeslagen textiel. Daarom moet je, als kleding weinig wordt gebruikt, regelmatig controles uitvoeren. Het zou Schuit niet verbazen als hier... jawel, daar heeft hij al een larve van een tapijtkever gevonden. Een kussen onderin de kast blijkt als voedselbron te fungeren. “De aantastingen zijn nog beperkt, maar u moet wel direct maatregelen treffen.”

Terug in de kerk wijzen de heren Van Geffen, Putman en Van den Tempel op allerhande bijzonderheden. Vaak horen daar anekdotes bij. Leuk is het verhaal van de doe-het-zelver die een elektronisch kerkorgel bouwde, dat uiteindelijk wel naar de Sint Gertrudis móest omdat hij anders thuis geen leefruimte overhield. Niet leuk is de geschiedenis van het gestolen tabernakel. Op een ochtend in 1999 was het zomaar weg. Sindsdien is de beveiliging sterk verbeterd en is de hele inventaris in woord en beeld gedocumenteerd. “Heel belangrijk”, bevestigen Schuit en Van Hees. “Altijd doen. En ervoor zorgen dat de – al dan niet digitale – documenten op verschillende plaatsen worden bewaard.”

58 De indeling van de kerk is een paar keer gewijzigd. In de jaren zestig is, zoals in zo veel katholieke kerken, een dienstaltaar in gebruik genomen dat zich vóór het koor bevindt. Harrie Schuit stelt vast dat hierin twee geledingen uit het hekwerk van de communiebank zijn verwerkt. Hij heeft zijn twijfel over deze ingreep. Om het visuele contact met de kerkgangers te versterken, staan de kerkbanken tegenwoordig in een carré om het dienstaltaar. Van den Tempel zal nooit wennen aan deze ‘kampvuuropstelling’. Eerder hebben de kerkbestuurders al een ruil georganiseerd met collega’s in de Achterhoek. Voor de niet meer gebruikte banken in de zijbeuken werden vloertegels verkregen om het vrijgekomen beton mee af te werken. Een praktische deal, meent Putman. In het koor zijn enkele schilderijen afgeschermd door panelen, maar met de nieuwe sfeerverlichting komt de ruimte als geheel beter tot zijn recht, zo geeft Van Geffen aan.

Na hun eerste verkenning van onder meer de toegangsdeuren, diverse schilderijen, glas-in-loodramen, beelden, vloeren, de kansel en het grote orgel trekken Van Hees en Schuit enkele voorlopige conclusies. Sommige ingrepen en restauraties zijn meer geslaagd dan andere. Advies van een Interieurwacht kan zeer nuttig zijn, ook om kerkbestuurders te beschermen tegen de waan van de dag. Het referentiekader van een interieurwacht is aanzienlijk en wordt bovendien bij elk locatiebezoek vergroot. Een andere conclusie van de twee interieurwachters is dat de collectie paramenten zeker zo waardevol is als de



Inspectie van glas-in-loodramen, Mariabeeld en muurschildering.



Alwin van Hees (rechts) benoemt zijn bevindingen omtrent de preekstoel, Harrie Schuit verwerkt de gegevens direct in zijn laptop. Zijn verrijdbare en opklapbare lessenaar is hierbij onmisbaar.’





Een van de vele in de jaren twintig ontworpen glas-inloodramen.



Interieurwachters bekijken niet alleen de voorzijde van het orgel, maar ook de binnenkant.

Alwin van Hees geeft uitleg over de toestand en het behoud van diverse muurschilderingen, waaronder deze voorstellingen geschilderd op asbestcement.



andere interieurelementen. Goede conservering van het textiel is daarom een prioriteit.

Vervolgens wordt gesproken over de vertaling van interieuradviezen naar de vrijwilligers die het gebouw onderhouden. Het is van groot belang dat iedereen duidelijke uitleg krijgt over het onderhoudsregime, liefst met een overzichtelijke instructiekaart erbij", bepleit Van Hees. "Door goede voorlichting te geven over met name reinigingsmethoden, -middelen en -materialen, en de juiste frequentie, voorkom je dat mensen – met de beste bedoelingen overigens – door een verkeerde aanpak juist schade toebrengen aan interieuronderdelen."

Het grootste probleem is dat de Sint Gertrudiskerk een karakteristiek en waardevol gebouw is, dat zonder twijfel behoudenswaardig is, maar dat tegelijk steeds minder wordt gebruikt en mede daarom steeds moeilijker in stand kan worden gehouden. Door de opname op de gemeentelijke monumentenlijst in 1989 kon in de jaren negentig met een flinke subsidie het exterieur worden aangepakt. Maar onderhouds- en herstelwerkzaamheden blijven nodig en de inkomsten blijven teruglopen.

Zijn er misschien alternatieve inkomsten te genereren? Het kerkbestuur heeft wel pogingen gedaan. Een tentoonstelling, een concert, gebruik als oefenruimte. Maar per saldo schiet je er weinig mee op, is de teleurstellende ervaring. De organisatie, de stookkosten, de beschadigingen, het gedoe. En mensen gaan eisen stellen: ruimtes moeten tocht dicht zijn. "Als je niet uitkijkt, kost het geld", concludeert Van Geffen.

Schuit en Van Hees proberen iets van deze somberheid weg te nemen. Een Interieurwacht kan, los van de regelmatige inspecties, waar nodig preventieve maatregelen uitvoeren. Daardoor worden waarden behouden, blijven noodzakelijke uitgaven zo beperkt mogelijk en worden beschikbare middelen optimaal ingezet. Daarnaast kunnen interieurwachters verwijzen naar de juiste instanties, restauratoren en andere specialisten. Ook kunnen ze ondersteuning bieden bij subsidieaanvragen. En verder denken ze graag mee over verantwoorde exploitatiemogelijkheden. De royale pastorie bijvoorbeeld, met eigen parkeergelegenheid, gelegen aan de rand van het Utrechtse centrumgebied, staat nagenoeg leeg...

"Ontwikkel met het gebouw als uitgangspunt een lange-termijnvisie op beheer en behoud. Voor exterieur én interieur. In het besef dat je zelf maar een tijdelijke gebruiker bent."

Alwin van Hees
interieurspecialist Monumentenwacht Limburg

Tevredenheidsonderzoek

In juni 2010 heeft Monumentenwacht Noord-Brabant, op verzoek van Monumentenwacht Nederland en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, een tevredenheidsonderzoek gehouden onder abonnees bij wie een interieurinspectie is uitgevoerd. Hiervoor werd een steekproef van 25 eigenaren/beheerders van historische interieurs samengesteld, verdeeld over de volgende vijf categorieën monumenten: rooms-katholieke kerken; protestantse kerken; boerderijen en woonhuizen; kastelen en buitenplaatsen; overheids- en overige gebouwen.

Alle 25 uitgezette enquêteformulieren werden geretourneerd. Deze respons van 100% is opmerkelijk hoog en kan gezien worden als een indicatie van de tevredenheid van de Brabantse interieureigenaren.

Het enquêteformulier bevatte in totaal veertien vragen, waarvan een aantal met deelvragen. Monumentenwacht Nederland heeft de antwoorden geanalyseerd. Hierna worden de belangrijkste uitkomsten weergegeven. Een volledig overzicht van de resultaten is verkrijgbaar bij Monumentenwacht Nederland.

Het eerste contact met de Interieurwacht komt in veel gevallen tot stand door actieve werving door Monumentenwacht Noord-Brabant of door verwijzing door de overheid. Ook via brochure en website komen aanmeldingen tot stand.

De dienstverlening scoort bovengemiddeld goed. De respondenten waarderen met name de deskundigheid, objectiviteit en onafhankelijkheid van de Interieurwacht. Ook de preventieve en allround onderhoudsadviezen worden bijzonder op prijs gesteld. Verder blijken de klanten veel vertrouwen te hebben in de discretie van de Interieurwacht. De genoemde onderwerpen krijgen als gemiddeld rapportcijfer een acht. De kosten spelen een minder belangrijke rol.

Veel eigenaren blijken zich door de advisering door de Interieurwacht meer bewust van de waarde van hun interieurs en de onderdelen daarvan. Hierdoor zijn ze bereid meer aandacht aan de binnenruimtes te schenken. Het rapport wordt gezien als een goed uitgangspunt voor het behoud van het historisch interieur. Naast de schriftelijke aanbevelingen worden ook de mondelinge adviezen bijzonder gewaardeerd. Bijna de helft van de respondenten geeft aan dat zij door de Interieurwacht het behoud van het interieur belangrijker zijn gaan vinden.

Uit het onderzoek komt ook naar voren dat een meerderheid van de ondervraagden belang hecht aan de inspectie van de roerende voorwerpen. Zij vinden de adviezen hierover net zo waardevol als die voor de 'bouwkundige schil'. In ongeveer driekwart van de gevallen werden alle vertrekken van het object geïnspecteerd.

Het overgrote deel van de ondervraagden vindt een rijksregeling onmisbaar voor een verantwoorde instandhouding van historische interieurs; hetzelfde geldt voor een fiscale regeling in combinatie met een laagrentende lening van het Nationaal Restauratiefonds.

Bijna alle respondenten zouden andere eigenaren/beheerders adviseren hun historische interieurs te laten inspecteren door de Interieurwacht. Als gewenste inspectiefrequentie wordt eens per drie jaar het meest genoemd.

Veruit de meeste respondenten geven aan dat de inspectie aan hun verwachtingen heeft voldaan. Uit de laatste, open vraag komt naar voren dat eigenaren een sterke behoefte hebben aan concrete verwijzingen naar deskundige bedrijven en organisaties.

.....

"Eigenaren en beheerders willen weten hoe zij hun historische interieurs, kwetsbare sporen van voorbije wooncultuur en representatiedrift, moeten onderhouden. Dat is echter een vak apart. Daarom is het goed als zij zich kunnen abonneren op een Interieurwacht."

Fons Asselbergs

oud-directeur voormalige Rijksdienst
voor de Monumentenzorg

.....



Bakkerswinkel met tegeltableaus van de Amsterdamse pottenbakkerij De Distel uit 1883, de bouwdatum van het huis en de winkel, Hinthamerstraat 89 te 's-Hertogenbosch (rijksmonumentnr. 21608).

The image shows the interior of the Council Chamber (Raadzaal) of the Heerlen City Hall. The room is a large, circular space with a high, vaulted ceiling featuring a grid of skylights. The walls are covered in light-colored, rectangular panels. The floor is made of polished wood. Numerous wooden tables and chairs are arranged in a circular pattern, facing a central area. A large projection screen is visible on the left wall, displaying a historical photograph. Several small, round pendant lights hang from the ceiling. The overall atmosphere is formal and historic.

Raadzaal van het stadhuis van Heerlen,
ontworpen in 1937 door architect
F.P.J. Peutz en gebouwd in 1940-1941
(rijksmonumentnr. 512776).

.....

“Het is niet voor niets dat de grote monumentenorganisaties
verenigd in de FIM de bescherming en het behoud van het
monumentale interieur tot een speerpunt van beleid
hebben gemaakt. Wij kijken reikhalzend uit naar een deskundige
én praktische Interieurwacht in al onze provincies.”

Peter Breukink
voorzitter Federatie Instandhouding Monumenten

.....

Werkzaamheden van Interieurwacht Noord-Brabant

1. Inspectie van uiteenlopende historische interieurs inclusief de zich daarin bevindende voorwerpen. Hierbij is met de ogen van een kunsthistoricus beschreven wat het betreft, en vervolgens met de ogen van een restaurator wat de conditie is, of er een behandeling noodzakelijk is, en zo ja welke en met welke urgentie.
2. Het opstellen van conserveringsgerichte behandelingsvoorstellen van interieuronderdelen en/of objecten, met aandacht voor het kunsthistorische aspect.
3. Het testen van behandelings- en conserveringsmethoden, zoals het verwijderen corrosie op metaal, het verwijderen van roetaanslag etc. (in Vlaanderen noemt men dit 'test-interventies').
4. Het in kaart brengen van de financiële consequenties van de totale conserveringsbehoefte.
5. Vakinhoudelijke begeleiding van aan te vragen offertes, conserverende werkzaamheden, restauraties en reconstructies van werkzaamheden van uiteenlopende aard.
6. Bij oplevering van behandeling het beoordelen van de uitgevoerde werkzaamheden verricht door restauratoren van uiteenlopende disciplines zoals hout, (edel)metalen, textiel, glas en keramiek, schilderijen, enz.
7. Het langdurig monitoren van het binnenklimaat (temperatuur en relatieve luchtvochtigheid), het interpreteren van deze data en het verwerken van de resultaten tot een praktisch advies.
8. Het meten van de lichtbelasting en adviseren van preventieve maatregelen.
9. Het langdurig monitoren van de aanwezigheid van schadelijke insecten en het opstellen van beheersings-, dan wel bestrijdingsprogramma's.
10. Het uitvoeren van uiteenlopende interventiewerkzaamheden om vervolgschade te voorkomen, zoals houtwormbestrijding, consolidatie van loszittende delen, verwijderen van schimmelsporen etc.
11. Het uitvoeren van 'gelegenheidsinterventies', zoals het veiligstellen van loszittende onderdelen als deze niet gefixeerd of hersteld kunnen worden i.v.m. de persoonlijke veiligheid, of het verwijderen van stof/vuil/puin op moeilijk bereikbare plaatsen (grote hoogte), het verbeteren van standplaatsen etc.
12. Het adviseren over verantwoorde opslag of depotruimte voor objecten.
13. Het onderzoeken en adviseren met betrekking tot het verwijderen van latere afwerkingslagen op diverse soorten vloeren, waaronder tegel- en parketvloeren.
14. Het opstellen van een uitgebreid conditierapport van een object in verband met een kunsttransport, en het begeleiden van dat transport.
15. Het adviseren hoe om te gaan met schades als gevolg van calamiteiten, zoals vlekken in een tegelvloer ontstaan door overstroming van een riolering.
16. Het adviseren van de eigenaar in conflictsituaties met derden (restauratoren, dienstverleners, overheden).
17. Het inventariseren van collecties en waardevolle interieuronderdelen.
18. Het verrichten van kunsthistorisch onderzoek.
19. Het opstellen van randvoorwaarden voor andersoortig gebruik van historische interieurs met het behoud ervan als uitgangspunt.
20. Het geven van instructies aan eigenaren, beheerders en interieurverzorgers aangaande het reinigen en onderhouden van kasteel- en kerkinterieurs. Hierbij worden met name de (on)mogelijkheden van materialen en objecten benadrukt om zo onnodige schade in de toekomst te voorkomen. Deze instructies worden zowel schriftelijk als mondeling – op locatie in de historische interieurs – gegeven en kunnen ook, of uitsluitend, betrekking hebben op het gebied van preventieve conservering.
21. Het demonstreren van werkzaamheden die wél door eigenaar/beheerder/vrijwilligers kunnen worden uitgevoerd, zoals in de was zetten van meubilair of het aanbrengen van extra beschermings- of verstevigingsmateriaal (in Vlaanderen 'exemplarische interventies' genoemd).
22. Het verzorgen van presentaties en vakinhoudelijke cursussen voor uiteenlopende kritische en vakkundige groepen met betrekking tot historische interieurs.
23. Het schrijven en redigeren van uiteenlopende publicaties, onder meer over preventieve conservering en good housekeeping.
24. Het deelnemen en input leveren aan vakgerichte expertmeetings, onder meer over de nieuwste ontwikkelingen op het gebied van binnenklimaat, evenals over kennislacunes op interieurgebied.
25. Deelname aan restauratiecommissies van grote monumentale complexen ten behoeve van het interieur.

Interventies ter plaatse door de Vlaamse ‘Monumentenwacht interieur’

De monumentenwachters interieur zijn gekwalificeerd om op locatie kleine interventies uit te voeren. Alle ingrepen worden gedocumenteerd volgens de gangbare standaarden behorende tot de deontologie van de restaurator (fotografie voor én na behandeling, lijst van gebruikte materialen en werkwijze) waarbij zij hun werkwijze beschrijven met duiding van de principes van minimuminterventie, reversibiliteit, etc. De monumentenwachters interieur onderscheiden vier soorten interventies:

1. Exemplarische interventie

In aanwezigheid van de beheerder/abonnee en/of onderhoudspersoneel demonstreren de monumentenwachters interieur werkzaamheden die eerstgenoemden nadien zelf kunnen uitvoeren. Meestal zijn dit adviezen die te maken hebben met preventieve maatregelen en dagelijks onderhoud.

Voorbeelden:

- Inpakken van textiel, het opvullen van kleerhangers
- Schoonmaken van objecten met stofzuiger/doeken/borstel
- In de was zetten van houten of metalen voorwerpen
- Reinigen/schoonmaken van vloeren
- Plaatsen van kurk onder beelden
- Poetsen van zilver en koper

De monumentenwachters interieur hebben een ruime uitrusting met alle mogelijke materialen en gereedschappen. Het is immers belangrijk de correcte producten en werkwijzen aan de beheerders te kunnen tonen. Voor deze doelgroep is dit vaak effectiever en meer engagerend dan een beschrijving in het rapport. De zelfwerkzaamheid van de beheerder staat hierbij altijd voorop. Ook zijn er zeer positieve ervaringen met het instrueren van vrijwilligers in kerken. De ervaring leert dat hiervoor bij herhaalspecties doorgaans meer gelegenheid is dan bij eerste inspecties.

2. Noodinterventie

Noodinterventies worden ingegeven door de urgentie van een verslechterende conditie of een groot risico op schade binnen korte termijn. Sommige ingrepen vereisen een restauratiespecialisme, andere eerder een vaardigheid, bijvoorbeeld in het hanteren van interieurelementen.

Voorbeelden:

- Fixatie van loszittende verfschilders
- Plaatselijke houtwormbestrijding
- Vastzetten van loszittende delen (ter voorkoming van verlies), bijvoorbeeld van meubilair of sculpturen
- Weghalen van natte voorwerpen op of bij een object
- Het verbeteren van onbetrouwbare ophangingen
- Element verplaatsen en opbergen

In de praktijk worden dit soort interventies af en toe uitgevoerd. De meeste dringende interventies zijn te tijdrovend en te omslachtig om door monumentenwachters interieur uitgevoerd te worden. Monumentenwacht Vlaanderen heeft afspraken gemaakt en vastgelegd met de conserveringsploeg van het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE) over eventuele doorverwijzingen.

3. Gelegenheidsinterventie

Veel interieurs hebben lastig te bereiken plaatsen, vaak door grote hoogte. Monumentenwachters interieur zijn hierop getraind en kunnen in veel gevallen deze plaatsen met ladders bereiken. Kleine ingrepen daar kunnen veel effect ressorieren.

Voorbeelden:

- Het weghalen van vuil en puin van de bovenzijde van een betimmering
- Het demonteren van gevaarlijk loszittende elementen, bijvoorbeeld aan de bovenzijde van een altaar

4. Testinterventie

Soms wordt de haalbaarheid of de (on)schadelijkheid van een geadviseerde werkwijze voor onderhoud of conservering getest.

Voorbeelden:

- Het weghalen van schimmels van meubilair
- Het weghalen van een corrosielaag op metaal
- Verschillende reinigingsmethodes, bijvoorbeeld door te gommen

.....
"Hoewel niet direct bedreigd door weer en wind, hebben
interieurs hun eigen kwetsbaarheid. Een vinger aan de pols met
deskundig advies helpt waardevolle schatten te behouden."
.....

Meindert Booij

voorzitter Stichting Volkskracht Historische Monumenten
.....



Woonkamer van de deels in vakwerk
gebouwde boerderij 't Oale hoes uit
circa 1850, gelegen in het Drentse dorp
Schoonebeek, tegenwoordig woon-
boerderij (rijksmonument nr. 33413).

Belangrijkste werkzaamheden van de adviseur interieur Vlaanderen

1. Het begeleiden van de selectie en het inwerken van nieuwe monumentenwachters interieur.
2. Het verzorgen van de basisopleiding voor de nieuwe wachters, het organiseren van interne studiedagen, het selecteren van externe studiedagen voor kennisbevordering van de monumentenwachters interieur, met bijhorende WIKI – elektronische leeromgeving en kennisplatform.
3. Het toetsen van de expertise van de individuele wachters, onder meer door het organiseren en evalueren van ijk-inspecties voor het afstemmen en uniformeren van de toestandsbeoordeling (dit houdt individueel werkende wachters scherp), de terminologie en uit te brengen adviezen.
4. Het organiseren van interprovinciaal overleg tussen de monumentenwachters interieur (vier keer per jaar en één tweedaagse) en het bevorderen van tussentijdse uitwisseling van kennis en ervaring.
5. Het bewaken van diverse methodieken, onder meer door het schrijven van methodiekhandleidingen en adviezen voor methodische thema's.
6. Het ondersteunen en bewaken van de kwaliteit en de efficiency van de inspecties door mee te lopen met de monumentenwachters interieur en het nalezen van de inspectierapporten.
7. Het beschikbaar zijn als helpdesk – vaak voor conserveringstechnische kwesties – in eerste instantie voor de monumentenwachters interieur, in de tweede plaats voor derden.
8. Het beheren van kennis en documentatie, onder meer door het bijhouden en het verspreiden van de laatste informatie over materialen, conserveringsrisico's en schadebeelden alsmede het aanreiken van goede voorbeelden voor de conserveringspraktijk (via WIKI, een digitaal documentatiesysteem en ook een bibliotheek).
9. Het verzorgen van uiteenlopende activiteiten op het gebied van communicatie, waaronder:
 - het initiëren en (laten) schrijven van zowel publieks-gerichte artikelen in diverse media als artikelen voor restauratoren en onderzoekers in met name vaktijdschriften
 - het verzorgen van lezingen en presentaties op studiedagen in binnen- en buitenland
 - het onderhouden van contacten en het voeren van periodiek overleg met diverse opleidingsinstituten
 - het begeleiden van stagiair(e)s
 - het onderhouden van contacten en het voeren van periodiek overleg met (inter)nationale instituten
 - het vervullen van een ambassadeursrol
10. Het ontwikkelen van standaardteksten voor de beschrijving van schadebeelden en conserverings- en reinigingsadviezen.
11. Het ontwikkelen van een database voor het verwerken van de inspectierapporten en de daarin opgenomen informatie (een groot en arbeidsintensief project).
12. Het ontwikkelen en uitgeven van abonneegerichte publicaties, zoals boekjes over specifieke (deel)onderwerpen, of een meer alomvattend werk als 'Schoon Schip'.
13. Het onderhouden van externe contacten met overheden, belangenverenigingen en lokale, provinciale, Vlaamse, Belgische en internationale instellingen voor onderzoek en advies.
14. Het leveren van input aan onderzoekers van uiteenlopende conserveringsproblemen in de dagelijkse praktijk (waarbij het onderzoek uiteindelijk kan leiden tot wetenschappelijke oplossingen voor de gesignaleerde problemen).

.....

"De Vlaamse 'Monumentenwacht interieur' toont dat preventieve conservatie in (intens) 'beleefd' bouwkundig erfgoed verschilt van die in museale situaties. Eigenaren en beheerders van waardevolle interieurs worden door de 'Monumentenwacht interieur' met overleg en advies ondersteund. Deze werkwijze inspireert de sterk toegenomen internationale belangstelling voor preventieve conservatie van (wereld)erfgoed, wereldwijd."

Koenraad van Baalen

directeur Raymond Lemaire Internationaal Centrum voor Conservatie, Katholieke Universiteit Leuven. Houder van de Unesco-leerstoel 'Preventive Conservation, monitoring and maintenance of monuments and Sites'

.....

Kostenraming

De kosten van het organiseren en implementeren van een landelijke Interieurwacht zijn afhankelijk van vele factoren. Omdat nog lang niet over alle aspecten van de invulling besluiten zijn genomen (dit kan ook nog niet), kan een kostenraming slechts een globaal karakter hebben.

De inzet is dat Monumentenwacht Nederland in 2011 een landelijk coördinator Interieurwacht aanstelt; bij voorkeur op fulltimebasis, eventueel op parttimebasis. De aanstelling zal voorlopig gelden voor een tijdsbestek van drie jaar.

In deze aanloopperiode zou er sprake moeten zijn van een gedeelde verantwoordelijkheid. Monumentenwacht Nederland zorgt voor de infrastructuur en de directe aansturing van de coördinator Interieurwacht. Het Rijk maakt deze functie financieel mogelijk en ziet erop toe dat de coördinator de provincies stimuleert een interieurwachter aan te stellen (of eventueel het aantal interieurwachters uit te breiden). De provincies zetten zich in om, eventueel in samenwerking met andere provincies, zo spoedig mogelijk een of meer interieurwachters in dienst te laten treden bij hun eigen Monumentenwachtorganisatie. Vanzelfsprekend zal ook van de monumenteigenaren een bijdrage worden gevraagd voor de werkzaamheden van de interieurwachter.

In het derde jaar van dit traject moet een evaluatie duidelijkheid geven over het vervolg. Een belangrijke vraag hierbij zal zijn of de Interieurwacht grotendeels selfsupporting kan zijn en of de overheidsbijdragen bijgevolg geminimaliseerd kunnen worden.

Voor de financiering van de noodzakelijke inspectievoertuigen en de uitrusting hiervan kunnen de provincies een beroep doen op het Prins Bernhard Cultuurfonds, dat al decennialang ruimhartig investeert in de inspectiebussen voor de reguliere Monumentenwacht.

Afhankelijk van het scenario dat zal worden gevolgd, lijkt het reëel om voor de periode 2011-2014 uit te gaan van een jaarlijkse investering van tussen de € 200.000 en € 500.000.

Literatuur

Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg, Den Haag 2009

Binnenste Buiten. Verkennend onderzoek naar een Interieurwacht in opdracht van Monumentenwacht Noord-Brabant, Alphen aan de Rijn 2004 (Marktonderzoek Helicon conservation support)

Hoflack, M. (red.), Schoon schip. Handleiding voor het courant onderhoud van waardevolle kerkinterieurs, Brussel, Vlaams Centrum voor Ambacht en Restauratie / Antwerpen, Monumentenwacht Vlaanderen, 2000/2001

Kleijn, H.C.M. (red.) e.a., Interieurs belicht, Zwolle / Zeist 2001 (Jaarboek RDMZ)

Laan, B. (red.) e.a., Achter gesloten deuren. Bronnen voor interieur-historisch onderzoek 1800-1950, Rotterdam 2000 (Jaarboek Cuypers-genootschap 2000)

Meul, V., 'Beter prioriteren van conserveringsbehoeften', Tijdschrift CR, (2007) 3, p. 28-31

Meul, V., Handleiding Interieurinspecties (Methodiek), Antwerpen april 2008 (versie 0.5)

Meul, V. & Stulens, A., The integral approach of Monumentenwacht Vlaanderen: a model for implementing participatory preventive conservation for historic interiors, Rome 2010 (website ICOM, geraadpleegd juli 2010)

Tevredenheidsonderzoek Interieurwacht Monumentenwacht Noord-Brabant, Vught 2010

The National Trust Manual of Housekeeping: The Care of Collections in Historic Houses, Amsterdam 2006

Van object naar samenhang. De instandhouding van ensembles van onroerend en roerend cultureel erfgoed (Rapport van de werkgroep Onroerend/roerend opgesteld in opdracht van het Directeurenoverleg Cultuurdiensten), Zeist / Den Haag / Amsterdam 2004

Versloot, A., Toekomst Risico-analyse Ons' Lieve Heer op Solder, Amsterdam 2010

Colofon

Landelijke Interieurwacht, een publieke zaak?

Uitgave	Monumentenwacht Nederland, Amersfoort Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort
Redactie	E.F. Koldeweij H.G. Schuit A. Stens F.J. Vos
Eindredactie	E.F. Koldeweij
Teksten	pp. 27-59: Rik de Groot tekst & beeld, Herwijnen
Foto's	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: 2-5, 9, 11, 14-21, 23, 25-26, 61-65 overige foto's: Rik de Groot (en enkele door Harrie Schuit)

**Vormgeving
en productie** Inpladi bv, Cuijk - www.inpladi.nl



© 2010 Monumentenwacht Nederland & Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Deze uitgave kon gerealiseerd worden mede door steun van het Prins Bernhard Cultuurfonds, de Ottema-Kingma Stichting, de Stichting Dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds en de M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op welke wijze dan ook, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op welke andere manier ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978-90-807834-2-3

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degene die desondanks meent zekere rechten te kunnen doen gelden, kan zich alsnog tot de uitgever wenden.

Informatie over Monumentenwacht Nederland is te vinden op:
www.monumentenwacht.nl

Informatie over de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is te vinden op:
www.cultureelerfgoed.nl

De volgende organisaties en personen hebben geheel belangeloos hun medewerking verleend aan de totstandkoming van deze publicatie en het gelijknamige symposium (25-11-2010).

Amsterdams Historisch Museum
Anne Frank Huis, Amsterdam
A.L.L.M. Asselbergs
Atelier Rijksbouwmeester
Artilaw, Amsterdam
Beurs van Berlage, Amsterdam
Bureau Monumenten & Archeologie Amsterdam
Burgerweeshuis Zierikzee
Erfgoedinspectie
Federatie Instandhouding Monumenten
S. ten Hoeve
J. Hudig
Instituut Collectie Nederland
Katholieke Universiteit Leuven,
Raymond Lemaire Internationaal Centrum voor Conservatie
L.M.A.G.A.M. gravin de Marchant et d'Ansembourg
Monumentenwacht Gelderland
Monumentenwacht interieur, Antwerpen
Monumentenwacht Limburg
Monumentenwacht Noord-Brabant
Monumentenwacht Utrecht
Monumentenwacht Vlaanderen
Museum Ons' Lieve Heer op Solder, Amsterdam
Nederlands Centrum voor Volkscultuur
Nederlands Instituut voor Bouwbiologie en Ecologie
Nyenrode Business Universiteit, Center for Sustainability
Paleis Het Loo Nationaal Museum
Prins Bernhard Cultuurfonds
Provincie Gelderland
Radboud Universiteit, faculteit der Letteren
Rijksadviseur voor het Cultureel Erfgoed
Sint Martinusparochie, Utrecht
Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland
Stichting Het Nederlandse interieur
Stichting Librije Walburgiskerk Zutphen
Stichting Nationaal Restauratiefonds
Stichting Oude Groninger Kerken
Stichting Overduin
Stichting Volkskracht Historische Monumenten
Stichting Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen
P.C. van Traa
S.E. baron van Tuyll van Serooskerken
TU Delft, faculteit Bouwkunde
Universiteit van Amsterdam, faculteit der Geesteswetenschappen
Universiteit van Tilburg, faculteit Sociale Wetenschappen
Vereniging Hendrick de Keyser
Vereniging Natuurmonumenten

.....

“Waardevolle interieurelementen blijken vaak niet erkend te worden.
Een inspectie van de fysieke toestand zal veel kunnen bijdragen aan
de integrale instandhouding van het monument.”

Johan de Haan

senior adviseur monumentenbeleid, Atelier Rijksbouwmeester

.....

When the well's dry,
we know the worth of water

Benjamin Franklin (1706–1790)